

छात्र

प्रबोधन

वर्ष ५ अंक ६
सौर पीप शके १९१८

ज्ञान प्रबोधिनीचे कुमारांसाठी अभिनव मासिक!

भारताचे संविधान

घटनेचे पहिले अर्पणपत्र

आम्ही, भारताचे लोक, भारताचे एक
सार्वभौम समाजवादी धर्मनिरपेक्ष लोकशाही गणराज्य
घडवण्याची व त्याच्या सर्व नागरिकांस
सामाजिक, आर्थिक व राजकीय क्षेत्रात
विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास, श्रद्धा
व उपासना यांचे स्वातंत्र्य;
दजाची व संधीची समाप्ता;
निश्चितपणे प्राप्त करून देण्याचा
आणि त्या सर्वांमध्ये यत्कीची प्रतिष्ठा
व संप्राप्ती एकता आणि एकत्व
यांचे आश्वासन देणारी संघटना

प्रवाहित करण्याची संकल्पपूर्वक संघारि
आमच्या संविधानसभेत

आज दिनांक सन्नील जीवित, १९५० रोजी याद्वारे
हे संविधान अंगीकृत आणि अविनाशित करून
स्वतःप्रत अर्पण करित आहोत.

छात्र

प्रबोधन

वर्ष ५ अंक ६

सौर पौष शके १९१८

इवली शल्ये रुपती खुपती मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख लेवूनी ने ज्योतिर्जगतात

संपादक प्रकाशक
महेन्द्र सेठिया
संपादक मंडळ

महेन्द्र सेठिया B.E.M.Ed.
विवेक पोंक्षे M.Sc.B.Ed.
अनघा लवळेकर B.A.B.Ed.
शैलजा देशमुख M.A.M.Ed.
मुखपृष्ठ व आतील चित्रे
भास्कर सगर

अक्षर जुळणी
प्रिंट लिंक, पुणे - ५.
मुद्रक
प्रबोध संपदा, पुणे - २.

संपर्क
'छात्र प्रबोधन'
ज्ञान प्रबोधिनी
५१० सदाशिव पेठ,
पुणे - ४११ ०३०.
☐ (०२१२) ४७७६९१

नोंदणी क्रमांक PHM/153/VIII
प्रकाशन दिनांक
९ पौष, शके १९१८
३० डिसेंबर १९९६

वर्गणी
वार्षिक - रु. १००/-
द्वैवार्षिक रु. १८५/-
त्रैवार्षिक - रु. २७५/-
आजीवन रु. २०००/-

अंतरंग

- संवाद २
- चला निघूया सरसावोनी ३
- कथा शोधकांच्या -
शोध तुतानखामुनच्या थडग्याचा ७
- कवितेचं पान १२
- 'कॅपिटॉलिस्ट' शिरूभाऊ लिमये १३
- अभ्यासातील स्वावलंबन -
प्रश्नपत्रिका कशा सोडवाल? १५
- कथा - सोनेरी सारंग १९
- शरीर सतेज सुदृढ २३
- शब्दकोडे २६
- अभिमन्यूचे वारस होऊ या! २७
- चित्तथरारक अमरनाथ यात्रा, भाग-२ ३१
- कृतिकौशल्य : काड्यापेट्यांचे पीन होल्डर ३६
- वाचलेच पाहिजे असे काही ३७
- मी मोठी झाले! ३९
- तुम्हाला माहीत आहे का? ४०
- एकांकिका - कुणी हसायचंच नाही ४१
- स्थानिक पत्ते ४८

राष्ट्रध्वज हा सदैव फडके, सत्य-शिव सुंदराचा, मानवता हा धर्म अमुचा, आहे मांगल्याचा ।

१

छात्र प्रबोधन : ज्ञान प्रबोधिनीचे कुमारांसाठी अभिनव मासिक ।

छात्र

प्रबोधन

वर्ष ५ अंक ६
सौर पीप शके १९१८

ज्ञान प्रबोधिनीचे कुमारांसाठी अभिनव मासिक!

भारताचे संविधान

घटनेचे पहिले अर्पणपत्र

आम्ही, भारताचे लोक, भारताचे एक
सार्वभौम संसभेच्या वृत्तीने एकत्रित होऊन राज्य
घडवण्याची व त्याच्या सर्व नागरिकांस
सामाजिक, आर्थिक व राजकीय क्षेत्रांत
विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास, अर्थ
व उपासना यांचे स्वातंत्र्य;
दजाची व संधीची समानता;
निश्चितपणे प्राप्त करून देण्याचा
आणि त्या सर्वांमध्ये यत्कीची प्रतिष्ठा
व संप्राप्ती एकता आणि एकत्व
यांचे आश्वासन देणारी संघटना

प्रवाहित करण्याची संकल्पपूर्वक संघार
आमच्या संविधानसभेत

आज दिनांक सन्नील जीवित, १९५० रोजी याद्वारे
हे संविधान अंगीकृत आणि अविनाशित करून
स्वतःप्रत अर्पण करित आहोत.

प्रिय प्रबोधक मित्रमैत्रिणींनो,
छात्र प्रबोधनच्या दुसऱ्या सत्रातील मेळाव्यांना चिपळूण, रत्नागिरी, कणकवली, सावंतवाडी, पणजी, मडगाव व नगर या ठिकाणच्या मेळावे. कार्यक्रम, भेटीगाठींनी जोरदार प्रारंभ झाला. विद्यार्थी व पालक यांचा सहभाग उत्साहवर्धक होता. येत्या २-३ महिन्यात महाराष्ट्रात अनेक ठिकाणी होणाऱ्या मेळाव्यांनाही उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळेल अशी खात्री वाटते.

मागच्या अंकात व्यायाम करण्याबाबत सुचविले होते. आयुष्यात दीर्घकाळ कार्यक्षम, निरोगी, आनंदी राहता येण्यासाठी आत्तापासूनच भरपूर व्यायामाची गरज आपण बघितली. स्वतःच्या भल्यासाठी तरी तुम्ही व्यायामाला लागला असाल. ज्यांना गुंडगिरी, मवालीपणा, दादागिरी करायची आहे अशी शाळेतील व महाविद्यालयातील मुले व्यायामशाळेत जाऊन जोरदार व्यायाम करतात. अन् शारीरिक ताकदीच्या जोरावर मुलांना दमदाटी करतात, वर्गात गोंधळ घालतात, शिक्षकांना त्रास देतात, मुलींची टिंगलटवाळी करतात, कॉपी करणाऱ्यांना मदत करतात. अन् तथाकथित हुशार मुले हे सर्व निमूटपणे ऐकून घेतात. असे का? याचे कारण बुद्धी बरोबरच शरीर संपदाही मिळवायची असते अन् प्रसंगी त्याचा वापरही करायचा असतो हे आम्ही लक्षातच घेत नाही. तुम्ही सर्व छात्र प्रबोधनचे सभासद हे दोन्ही मिळवण्यासाठी प्रयत्न करणार का?

स्वामी विवेकानंदांनी सांगितले की 'दौर्बल्य हे आपल्या एक तृतीयांश दुःखाचे कारण आहे.' १२ जानेवारी हा स्वामी विवेकानंदाचा जन्मदिन. आपण तो युवकदिन म्हणून साजरा करतो. 'भारताच्या युवापिढीने शरीर संपदा मिळविली पाहिजे' असे स्वामी विवेकानंद कळकळीने सांगत असत. त्यांच्या जन्मदिनाच्या निमित्ताने आपण सर्वांनी 'मन वज्र हवे अन् मनगट ते पोलाद' हा त्यांचा संदेश व्यवहारात उतरविण्याचा निश्चय करू या.

२६ जानेवारी हा भारताच्या दृष्टीने एक राष्ट्रीय उत्सवाचा दिवस! स्वतंत्र भारत सार्वभौम राष्ट्र झाल्याचा हा दिवस! भारताची राज्यघटना कार्यन्वित होण्याचा हा दिवस! या निमित्ताने भारतीय राज्यघटनेचे अर्पणपत्र मुखपृष्ठाच्या आतील पानावर छापले आहे. यातील प्रत्येक शब्द महत्त्वाचा अन् अर्थपूर्ण आहे; पण शब्दांना वजन प्राप्त होते ते त्या देशातील हजारो, लाखो, कोट्यावधी लोक त्याप्रमाणे आचरण करतात तेव्हा! शाळेतील प्रार्थना असो वा घटनेची ही अर्पणपत्रिका असो. त्याचा भावार्थ, मतितार्थ जाणून त्याप्रमाणे आपल्या लहान मोठ्या कृतिमधून तो व्यक्त करण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे प्रजासत्ताक दिन साजरा करणे. गेले ३-४ वर्ष आपण भारतीय लिपीत स्वाक्षरी करण्याचे आवाहन करत आहोत. 'स्वतंत्र भारतात परकीय लिपीत स्वाक्षरी कां? असा प्रश्न तुमच्यापैकी किती जणांना पडतो? विचार करा अन् भारतीय लिपीतून स्वाक्षरी करण्यास प्रारंभ करा! ज्यांनी पूर्वीच ह्याला सुरूवात केली आहे त्यांनी भारतीय वेशभूषा, भारतीय कालगणना वापरण्यास सुरुवात करा. प्रबोधिनीने भारतीय कालगणनेप्रमाणे दिनदर्शिका तयार केली आहे. तिचा वापर करून स्वतःच्या देशाबद्दलचा स्वाभिमान व्यक्त करा. आपली देशभक्ती व्यक्त करण्याचे ते एक माध्यम आहे. अर्थातच सस्नेह तुमचा, त्याला समाजसेवेची, निःस्वार्थी वृत्तीची जोड ही हवीच.

मकर संक्रांतीच्या निमित्ताने वरील दोन विचारांच्या आधारेण शरीर व मनामध्ये शुभसंक्रमण घडू दे. यासाठी शुभेच्छा!

नेहमीप्रमाणेच नवीन वर्षाच्या शुभेच्छा गुढीपाडव्याला!

(महेन्द्र सेठिया)

चला निघूया सरसावोनी....

- डॉ. नलिनी गुजराथी

आजकाल भ्रष्टाचार हा शब्द आपल्या कानावर रोजच पडत असतो. वरिष्ठ पातळीवरच्या राजकीय आणि सामाजिक क्षेत्रातील भ्रष्टाचाराचा परिणाम हा तुमच्या अमुच्या दैनंदिन जीवनावरही होतच असतो. त्यापासून तुम्ही अनभिज्ञ असून कसे चालेल? त्यासाठीच डॉ. नलिनीताई गुजराथींचा लेख इथे देत आहोत.

गेल्या काही महिन्यात, वृत्तपत्रांतील बातम्यांची नुसती शीर्षके जरी पाहिली किंवा दूरदर्शनवरील ठळक बातम्या ऐकल्या तरी एक जबरदस्त धक्का सर्वसामान्य माणसाला बसतोय! आपल्या देशाचे माजी पंतप्रधान पी.व्ही. नरसिंहराव यांच्यावर खासदारांना लाच दिल्याच्या प्रकरणी, सेंट किट्स प्रकरणी, युरिया आयात प्रकरणी भ्रष्टाचाराच्या विविध आरोपांवरून न्यायालयात खटले दाखल झाले आहेत. महाराष्ट्रामध्ये मा.आण्णा हजारे यांचे भ्रष्टाचारविरोधी आंदोलन जोरात चालू आहे. काँग्रेसच्या चाळीस वर्षांच्या भ्रष्ट कारभाराला कंटाळून जनतेने भाजप-शिवसेनेच्या हाती मोठ्या अपेक्षेने सत्ता सोपविली परंतु वर्ष-दीडवर्षात लोकांचा अपेक्षाभंगच झाला. पाटबंधारे खात्यात, कृषी खात्यात भ्रष्टाचार असल्याची शेकडो प्रकरणे आण्णांनी मुख्यमंत्र्यांकडे पाठविली. परंतु चर्चा, समित्या नेमण्याच्या घोषणा या पलीकडे काही न घडल्याने अखेर उपोषणाची पाळी आण्णांवर आली. डाळखरेदीच्या भ्रष्टाचाराचे प्रकरणही वृत्तपत्रातून गाजले! बहुधा असे कुठलेच खाते नसावे की जिथे भ्रष्टाचार होत नसेल! बिहरामध्ये पशुखाद्य घोटाल्याचे प्रकरण चालू

आहेच! तामिळनाडूमध्ये माजी मुख्यमंत्री जयललिता यांना दूरदर्शन-संचाच्या खरेदीतील ८ कोटी रुपयांच्या भ्रष्टाचारामुळे अटक झाली! कोट्यवधी रुपयांच्या भ्रष्टाचाराचे हे आकडे पाहून सामान्य माणसाची मती गुंग होऊन गेली आहे.

आमच्या बालमित्रांना, प्रबोधकांना कदाचित्त असे वाटेल की त्यांना हे कशासाठी सांगायचे? लहान मुलांचं जीवन हे निर्मळ आनंदानं भरलेलं असावं, त्यांनी भरपूर अभ्यास करावा, खूप खेळावं, वेगवेगळी कौशल्ये मिळवावीत अशी अपेक्षा असते आणि ती बरोबरच आहे! त्यांचं बालपण, शालेय जीवन हे संरक्षित असावं, समाजातील अपप्रवृत्तींपासून दूर असावं यासाठी शिक्षणक्षेत्र हे राजकारणापासून दूर असावं, पवित्र राहावं असा अनेकांचा प्रयत्नही असतो! तथापि शाळा ही समाजाचा छोटा आरसाच आहे. त्यामुळे समाजात जे काही बरं वाईट घडतं त्याचा परिणाम शाळेतील वातावरणावर, विद्यार्थ्यांवर होणारच हे वास्तव विसरून कसे चालेल? हे वास्तव जर विद्यार्थ्यांपासून लपवून ठेवलं तर मोठेपणी ते या वास्तवाचा यशस्वी सामना करू शकणार आहेत का?

दूरदर्शनवरील बातम्या ऐकून माझी

दे पंख अम्हां तू कर्तव्य स्फूर्तीचे, उड्डाण कराया गगनि उच्च ध्येयाचे ।

३

With Best Compliments From SUNIKEM ENTERPRISES, PUNE.

तिसरीतील कन्या विचारते की, “आई नरसिंह रावांना कोर्टात का बोलावले आहे?” मी तिला सांगायचा प्रयत्न करते की त्यांनी खासदारांना लाच दिली. युरिया आयात करताना पैसे खाल्ले” तर ती विचारते, “लाच म्हणजे काय? पैसे खाल्ले म्हणजे काय केले?” – लाच, पैसे खाणे, भ्रष्टाचार या शब्दांचा अर्थही माहीत नसण्याइतकी ती निरागस आहे – तीच काय सगळे बालविश्व असेच निरागस आहे. कसा समजावून सांगायचा त्यांना या वास्तवाचा अर्थ? ज्यांनी फक्त सदाचार-दुराचार एवढाच विरुद्धार्थी शब्द पाठ केलेला आहे त्यांना दुराचाराची ओळख कशी करून द्यायची? त्या दुराचाराशी सामना कसा करायचा हे कसे शिकवायचे?

अशावेळी इतिहासातील अनेक दाखले मला आठवतात. ऋषींचे राक्षसांपासून रक्षण करण्यासाठी रामलक्ष्मणांना विश्वामित्रांनी वनात नेले तेव्हा ते काय वयाचे होते? कृष्णाने पुतनामावशीला, कंसमामाला ठार मारले तेव्हा तो काय वयाचा होता? मुसलमानांच्या आक्रमणाशी टक्कर घेऊन स्वराज्याचे तोरण बांधण्यासाठी शिवाजीमहाराजांनी व त्यांच्या मावळ्यांनी- बालमित्रांनी वयाच्या कोणत्या वर्षी रायेश्वरी शपथ घेतली? ‘प्राण गेला तरी बेहतर पण धर्म सोडणार नाही, आणि मुसलमान होणार नाही’ असे म्हणणारी गुरुगोविंदसिंहांची मुले-फत्तेसिंह आणि जोरावरसिंह किती वर्षांची होती? पारतंत्र्याच्या काळात, ब्रिटिशांशी झुंज घेणारा, ‘वंदे मातरम्’ म्हणत मृत्युला हसत हसत सामोरे जाणारा नंदुरबारचा शिरीषकुमार, आणि बंगालमधला

खुदिराम बोस यांची वये काय होती? ‘मारिता मारिता मरे तो झुंजेन’ अशी देवीपुढे शपथ घेणारे स्वातंत्र्यवीर विनायकराव सावरकर किती वर्षांचे होते? अशी किती उदाहरणे सांगू? अरे ही तर सर्व कोवळी, मिसरूड न फुटलेली मुलेच होती – पण ‘सिंहाचे छावे’ होती. त्यांना भोवतालच्या कठोर, भीषण वास्तवाची जाण नव्हती असे कसे बरे म्हणता येईल? तेव्हा आजच्या विद्यार्थ्यांचे, बालमित्रांचे, प्रबोधकांचेही हे कर्तव्य आहेच की त्यांनीदेखील भोवताली पसरलेल्या भ्रष्टाचाराच्या रोगाला, समाजात घसरत चाललेल्या नीतिमूल्यांच्या घसरणीला, परकीय संस्कृतीच्या आक्रमणाला, चंगळवादाच्या थैमानाला समजून घ्यायचे आहे. इतकेच नव्हे तर त्याच्याशी यशस्वी सामना पण करायचा आहे.

भ्रष्टाचाराचा हा कर्करोग हा समाजाच्या सर्व थरांमध्ये, दिल्लीपासून गल्लीपर्यंत पसरलेला आहे. शरीराच्या एखाद्याच भागात कर्करोग असेल तर तो शस्त्रक्रियेने कमी करता येतो. पण सर्व शरीरभर कर्करोग पसरला तर तो मृत्यूला आमंत्रण ठरतो. तसे भ्रष्टाचाराच्या रोगाने समाजाच्या विनाशाची मृत्युघंटाच आता वाजू लागली आहे. असे असताना बेसावध राहून कसे चालेल?

जमिनीचा सातबाराचा उतारा पाहिजे असेल तर पैसे घेतल्याशिवाय तलाठी उतारा देणार नाही! आरोपींच्याकडून भरपूर पैसे खाऊन आरोपीला पकडायचे सोडून पोलीस तपासाची फाईल बंद करतात. न्यायालयात वकील आणि प्रसंगी

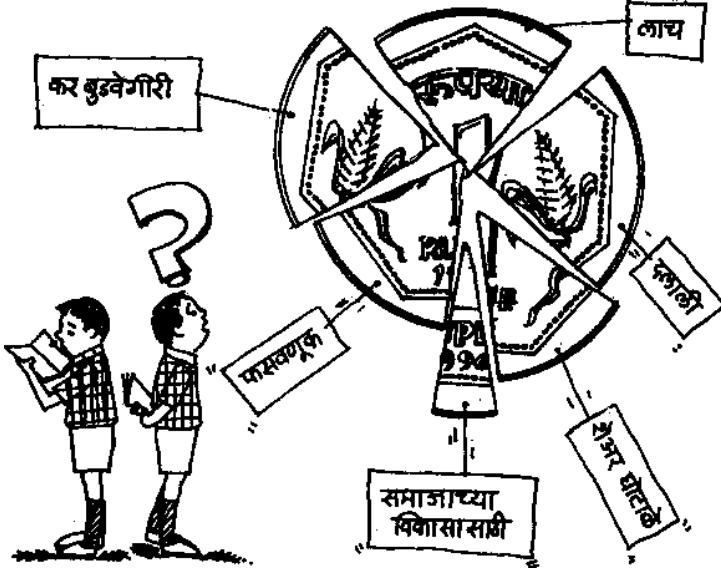
न्यायाधीशसुद्धा आरोपीकडून पैसे घेऊन त्याची निर्दोष सुटका करतात! वीज कनेक्शन पाहिजे असेल तर वीजमंडळातील कर्मचाऱ्यांचे हात ओले करावे लागतात! बांधकामाचे परवाने पाहिजे असतील तर महानगरपालिकेतील कर्मचाऱ्यांना दक्षिणा दिल्याशिवाय काम होणार नाही! इतकेच काय आता के.जी.त प्रवेश पाहिजे,

‘माझ्या मना बन दगड!’

‘इथे पडे सत्तेभवती कडे भ्रष्टतेचे काजळी दिव्याभवतीची झाडणार कुठे?’

असा प्रश्न मंगेश पाडगावकर व्यथित होऊन विचारतात!

जे काम न्याय्य आहे, कायदेशीर आहे, ते सुद्धा वेळेवर होऊ शकत नाही. पदावरील अधिकारी सामान्य माणसाला

५वीला प्रवेश पाहिजे- मेडिकलला प्रवेश पाहिजे- तर नुसती गुणवत्ता असून भागत नाही-पालकांना हजारो रुपये देणगीदाखल द्यावे लागतात? अशी किती उदाहरणे सांगावीत? या सगळ्याविरुद्ध झुंजणारा, आवाज उठविणारा कोणीच कसा नाही? ‘सारेच दीप कसे मंदावले आता?’ असे अनिल म्हणून जातात. ‘हा रस्ता अटळ आहे’ असे निराश उद्गार काढीत विंदा करंदीकर म्हणतात -

कोंडीत पकडतात! काम वेळेवर होण्यासाठी अगतिक होऊन सामान्य माणूस या अधिकाऱ्यांना लाच द्यायला तयार होतो!

भ्रष्टाचाराचा जो दुसरा प्रकार आहे तो याहूनही भयानक आहे. तिथे जे काम बेकायदेशीर आहे, ते कायदेशीर करून घेण्यासाठी ग्राहकच अधिकाऱ्याला लाच देतो आहे. बेकायदा बांधलेल्या इमारतींना परवानगी मिळविण्यासाठी बिल्डर्स

या भूमिची अम्ही लेकरे बंधुभाव ठेवतो । कोटी कोटी कंठातून गाणे स्वातंत्र्याचे गातो । ५

मंदार देवगावकर तर्फे प्रबोधकांना बलसंपन्न व आरोग्यपूर्ण वाटचालीसाठी शुभेच्छा!

अधिकाऱ्यांना पैसे देतात किंवा भेसळीच्या अन्नपदार्थांना, औषधांना परवाना घेण्यासाठी उत्पादकच अधिकाऱ्यांना पैसे चारतात- अशा प्रकारातल्या विविध रूपातील ग्राहकाला क्षमा कशी करता येईल?

या भ्रष्टाचाराची कारणे देखील विविध प्रकारची आहेत. त्यामुळे त्यावर हमखास असा एकच इलाज नाही. तथापि साऱ्याचा उगम राजकारणातील सत्तेशी, सत्तेतून येणाऱ्या मदाशी, पैशाच्या लोभापाशी, हव्यासापाशी आहेच! निवडणुकांशी भ्रष्टाचाराचा संबंध आहेच! निवडून यायचे तर प्रचंड प्रमाणावर पैसा खर्च करावा लागतो. मग हा पैसा भ्रष्ट मार्गांनी मिळवायला सुरुवात होते हे निवडणूक आयुक्त शेषन यांनी ओळखून निवडणुका यंत्रणेत अनेक सुधारणा केल्या. त्यांच्यासारख्या एका झुंजार व्यक्तीने भ्रष्टाचाराला मोठ्या प्रमाणावर पायबंद घातला. त्यांच्या बडग्यांनी भ्रष्ट सत्ताधऱ्यांचे धाबे दणाणून गेले!

एखादेच शेषन, एखादीच किरण बेदी, एखादेच अण्णा हजारे, एखादे अविनाश धर्माधिकारी या भ्रष्टाचाराच्या तांडवाशी सामना करण्यास कसे पुरतील? पण त्यांच्यामुळेच सामान्य माणसाची उमेद अजून शिल्लक आहे. आण्णांनी तर यासाठी महाराष्ट्रभर हिंडून जनआंदोलन उभे करायचे ठरविले आहे. गावोगावी त्यांना तरुणांचा भरघोस पाठिंबा मिळतो आहे.

अशावेळी विद्यार्थ्यांनी काय करायला हवे? एक म्हणजे वृत्तपत्र रोजच्या रोज वाचून, दूरदर्शनवरील बातम्या ऐकून भोवतालच्या परिस्थितीची माहिती करून

घेतली पाहिजे. ज्ञान प्रबोधिनीच्या प्रार्थनेत एक ओळ अशी आहे.

‘अभ्यास देशास्थितीचा समतोल चालो.’

प्रत्येक प्रांतात काय घडतेय, राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय, पातळीवर काय घडामोडी चालल्या आहेत याची सखोल माहिती करून घेतली पाहिजे. आपल्या देशाचे प्रश्न काय आहेत? समस्या कोणत्या आहेत? आणि त्यावर काय उपाय योजले पाहिजेत? याची आपापसात चर्चा करायला हवी. महाविद्यालयीन युवकांनी आण्णा हजारेसारख्यांच्या सभांना जायला हवे. प्रत्यक्ष जनआंदोलनातही सहभागी व्हायला हवे.! आण्णांनी आळंदीला ज्यावेळी भ्रष्टाचाराविरोधी उपोषण सुरू केले त्यावेळी त्यात प्रबोधिनीचे अनेक विद्यार्थी, कार्यकर्ते सहभागी झाले होते.

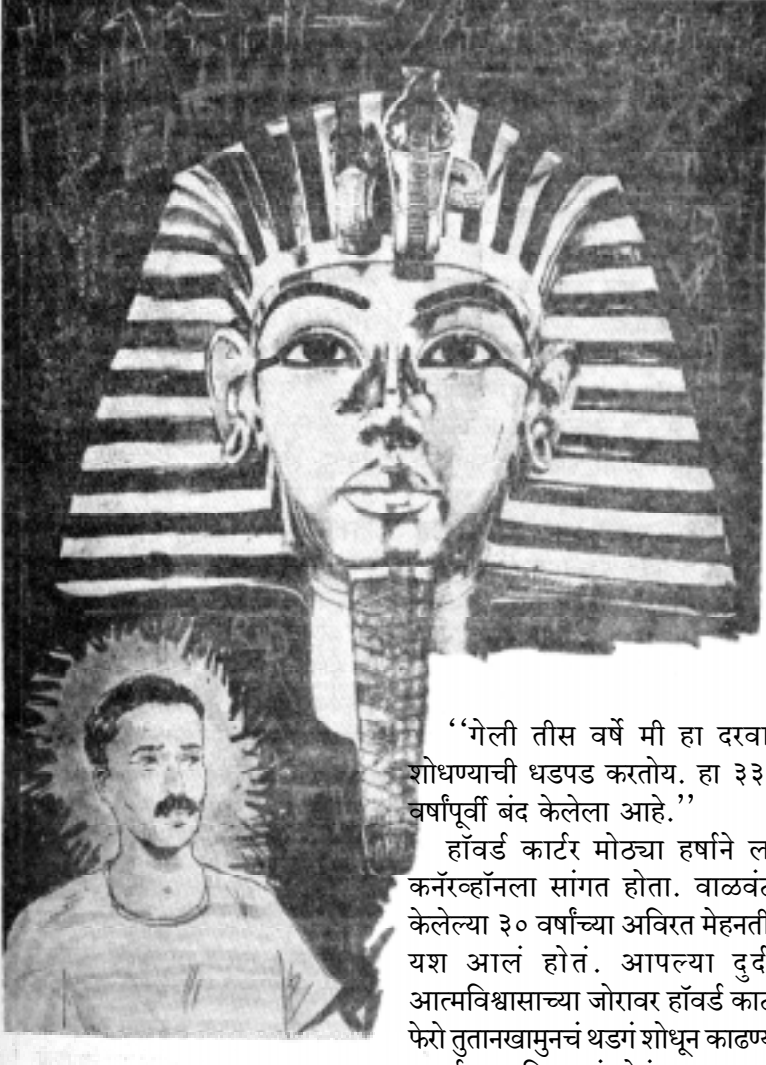
‘मी स्वतः भ्रष्टाचार करणार नाही व इतरांना करू देणार नाही’ अशी प्रतिज्ञाच प्रत्येकाने करायला हवी आहे. एकटेदुकटे सामान्य म्हणून दुबळे असलो तरी सर्व मिळून एकत्र येऊन संघटनेच्या जोरावरती हा भ्रष्टाचाराचा भस्मासूर या देशातून कायमचा गाडून टाकू असा संकल्प करण्यासाठी सिद्ध होऊ या! आपल्या या मातृमंदिराचे पावित्र्य भ्रष्ट झाले आहे. ते पावित्र्य पुनः निर्माण करण्यासाठी या मातृमंदिरात एकत्र जमूया. तिथे चाललेला हा शंखध्वनी, भक्तजनसमुदायाचा गंभीर आवाज आपणास ललकारत आहे. त्याला प्रतिसाद देऊयात!

□ □

डॉ. नलिनी गुजराथी
१०७७ शुक्रवार पेठ, पुणे २.

शोध तुतानखामुनच्या थडग्याचा

- निनाद बेडेकर

“गेली तीस वर्षे मी हा दरवाजा शोधण्याची धडपड करतोय. हा ३३०० वर्षापूर्वी बंद केलेला आहे.”

हॉवर्ड कार्टर मोठ्या हर्षाने लॉर्ड कर्नरव्हॉनला सांगत होता. वाळवंटात केलेल्या ३० वर्षांच्या अविरत मेहनतीला यश आलं होतं. आपल्या दुर्दम्य आत्मविश्वासाच्या जोरावर हॉवर्ड कार्टरने फेरो तुतानखामुनचं थडगं शोधून काढण्यात अपूर्व यश मिळवलं होतं.

कथि प्रवाह तोडित मार्गक्रमित जाईन, मम आस मनि ही पैलतीर गाठीन.

७

प्रायोजक : विश्वकुमार विश्वनाथ आर्किटेक्चर्स प्रा. लिमिटेड, पुणे

२२ नोव्हेंबर १९२२ ची ती सकाळ हॉवर्ड कार्टरच्या आयुष्यातील यशदायी ठरली. इजिप्तमधील “व्हॅली ऑफ किंग्ज” चा नजारा काही औरच आहे. जुन्या फेरोंचे फुटलेले पुतळे आणि ते गहनगूढ पिरॅमीड! तेथून निघालेला चुनखडीचा एक उतार एका दरवाजापाशी येतो. याच अजून न उघडलेल्या दरवाजाशी पुरातत्त्वज्ञ हॉवर्ड कार्टर आणि त्याचा मित्र, पालक मार्गदर्शक लॉर्ड कर्नरव्हॉन उभे होते. गेली आठ वर्षे कर्नरव्हॉन या प्रकल्पासाठी कार्टरला पैसा पुरवत होता. आठ वर्षांत पाण्यासारखा पैसा खर्च झाला होता, पण निष्पन्न काहीच झाले नव्हते. ना थडगे, ना खजिना, ना काहीच! कर्नरव्हॉनने कार्टरला निर्वाणीचा इशाला दिला. “या सीझनला जर उत्खननात काही ठोस मिळाले नाही तर मी पैसा पुरवणार नाही. झाले एवढे बस झाले.” पण हॉवर्ड कार्टरने कर्नरव्हॉनला गळ घातली. “फक्त एकच संधी. आणखी एकच आणि आता जर काहीच मिळाले नाही तर मी तुमचे सर्व पैसे भरून देईन.”

लॉर्ड कर्नरव्हॉनने हो म्हटले. कार्टर तात्काळ लक्झरला आला आणि वेळ न दवडता त्याने कामाला सुरुवात केली. कार्टरच्या मेजावर त्याने काढलेला आराखडा पाहिला होता. गेल्या तीस वर्षांचा अनुभव त्याच्या पाठीशी होता. तुतानखामुनचे थडगे येथेच असले पाहिजे असे त्याचे अनुमान होते. त्यासाठी वाळवंटातच एक छोटे घर बांधून तो राहात होता. ५ व्या रॅमसीसच्या थडग्याच्या प्रवेशद्वारापासून जवळच हे उत्खनन चालले होते. ४ नोव्हेंबर १९२२

च्या सकाळी कामाची गडबड चालू होती. कार्टर आपल्या घरातच होता. उत्खननाच्या येथे एकदम शांतता झाली. एक मुलगा धावतच कार्टरकडे आला आणि म्हणाला, “सर, पायऱ्या लागल्यात, प्रवेशद्वार असेल असे वाटते. कार्टर धावतच निघाला. त्याचे सहाध्यायी हर्षाने प्रफुल्लित झालेले दिसले. घामाने निथळणाऱ्या त्या सर्वांच्याच चेहऱ्यावर उत्कंठा होती. पुरातत्त्वाच्या क्षेत्रातील एक अत्यंत आश्चर्यकारक शोधाच्या आपण अगदी निकट पोहोचलो आहोत याची जाणीव कार्टरला होती. पण खरंच का हे तुतानखामुनचे थडगे असेल, हा प्रश्नही भेडसावत होता.

साफसफाई झाल्यावर कार्टर पायऱ्यांवरून खाली उतरला. एकूण १६ पायऱ्या होत्या. त्या जिऱ्याच्या शेवटी दरवाजा होता. पण बंद होता आणि हो प्रवेशमार्गावर ३३०० वर्षांपूर्वी पुरलेल्या फेरो तुतानखामुनचे सील होते. शिक्रे होते. कार्टरच्या हृदयाची धडधड वाढली; पण कोणतीही घाई करून चालणार नव्हते. तो संपूर्ण प्रवेशमार्ग परत वाळूने भरून टाकण्यास कार्टरने सुनावले. कामावर पहारे बसवून तो लक्झरला आला आणि त्याने लॉर्ड कर्नरव्हॉनला तार ठोकली. "At least have made wonderful discovery in valley; a magnificent tomb with seals intact; recovered same for your arrival. congratulations." २० नोव्हेंबरला अलेक्झांड्रियाला येतो म्हणून कर्नरव्हॉनचे उत्तर आले आणि आपली मुलगी लेडी इव्हलीन हर्बर्टला घेऊन तो आला देखील. सध्या लंडनहून

लक्झरला पोहोचायला ६ तास पुरतात; पण त्यावेळी लंडनहून डोव्हरला रस्त्याने, मग बोटीतून केलेला, मग आगगाडीने मार्से येथे आणि तेथून बोटीने अलेक्झांड्रियाला, पुढे मग आगगाडीने लक्झरला असा मोठा प्रवास होता.

लॉर्ड कनॅरव्हॉन आल्यावर कार्टरने आपला सहकारी ए.आर.कॅलेंडरला तो प्रवेशमार्ग साफसूफ करावयास सांगितले.

मार्ग साफ होत असतानाच तुतानखामुनचे शिक्रे दिसू लागले. सोळा पायऱ्यांचा मार्ग साफ झाला. पुढचा बंद दरवाजा स्पष्ट दिसू लागला. दरवाज्याचे निरीक्षण करत असताना कार्टरची काळजी वाढली. धनाच्या आशेने हाही दरवाजा पूर्वी कधीतरी उघडून बंद केल्याच्या खुणा दिसू लागल्या. आत काय आहे, काही आहे का? हे प्रश्न कार्टरला भेडसावू लागले. दरवाजा उघडण्यात आला. आत परत एक मार्ग होता. जवळजवळ तीस फूट लांबीच्या मार्गावरून मंडळी परत एका बंद दरवाज्याजवळ आली. हाही दरवाजा हजारो वर्षांपूर्वी चोरांनी उघडल्याच्या खुणा दिसत होता. पण त्या दरवाज्यावरही तुतानखामुनचे शिक्रे होते. त्यादिवशी काम थांबवण्यात आले. उत्कंठा शिगेला पोहोचली होती. कार्टरने आपल्या दैनंदिनीत नोंद केली.

'The next day following, was the day of days, the most wonderful that I have ever lived through.'

'तो' दिवस उजाडला. कनॅरव्हॉन आणि त्याची मुलगी आल्यावर कार्टरने कामाला सुरुवात केली. दरवाज्याच्या वरील डाव्या

कोपऱ्यात कार्टरने एक छोटे भोक पाडले. आत पाहिले असता फक्त काळोखच होता. ते छिद्र मोठे करून एक छोटी मेणबत्ती कार्टरने त्यातून आत सरकवली आणि आत पाहिले. अनिमिष नेत्रांनी तो पाहात राहिला. शांतता सर्वांनाच असह्य झाली. कनॅरव्हॉन म्हणाला.

“काय दिसतंय, कार्टर?”

कार्टर म्हणाला, “Yes, wonderful things, strange animals, statues and gold-every where the glint of gold”

त्या वाळवंटात एकदम जल्लोश उडाला. जगाला हादरा देणारा एक शोध कार्टरने लावला होता.

पुरातत्त्ववेत्त्यात प्रमुख नाव असणाऱ्या हॉवर्ड कार्टरचा जन्म इंग्लंडमधील नॉरफोक परगण्यातील स्वॅफॅम नावाच्या गावी इ.स. १८७३ मध्ये झाला. त्याचे

Hard-Work and perfection always bring good result.

९

प्रायोजक : कौशिक एंटरप्रायझेस, पुणे ३८.

वडील उत्कृष्ट चित्रकार होते. छोटा हॉवर्डही उत्तम चित्रे काढत असे. त्याची चित्रकला पाहून त्याच्या वडिलांचे मित्र लॉर्ड अॅमहर्स्ट यांनी हॉवर्डला प्राध्यापक पी. इ. न्यूबेरी यांच्याकडे इजिप्शियन चित्रांच्या प्रतिकृती करण्यास पाठविले. न्यूबेरींनाही हॉवर्डची चित्रकला आवडली. हॉवर्डला त्या इजिप्शियन चित्रांनी भुरळ पाडली. न्यूबेरींच्या बरोबर त्यांच्याच विनंतीवरून काही कामासाठी हॉवर्ड इजिप्तला आला. तेथे त्याने उत्खननात भाग घेतला. चित्रांच्या प्रतिकृती तयार केल्या. टिपणे काढली. हाइरोग्लिफिकचा अभ्यास केला. स्थानिक भाषाही तो शिकला. एवढेच नव्हे तर इजिप्तच्या परंपरांचाही त्याने अभ्यास केला. त्यामुळेच वयाच्या २६ व्या वर्षी त्याला इजिप्तमध्ये नोकरीही मिळाली. या सुमारासच तुतानखामुनच्या थडग्याचा शोध लावण्याच्या कल्पनेने त्याला घेरले. त्याचा त्याने ध्यासच घेतला. त्यासाठी कितीही कष्ट मेहनत करण्याची त्याची तयारी होती. तुतानखामुनच्या थडग्यासंबंधीचा एक शिलालेख लक्झरला अनेकांनी पाहिला होता. कोणी शोधही घेतला होता. पण थडगे मिळालेले नव्हते. पण कार्टरच्या मनातील कल्पनेने त्याला विश्रांती मिळू दिली नाही. अनेक व्यापारी, शोधक, सरकारी अधिकारी यांच्या समवेत काम करीत कार्टर तुतानखामुनचे थडगे शोधत राहिला. थिओडोर डेव्हिस नावाच्या एका धनाढ्य अमेरिकन व्यापाऱ्याने कार्टरची मदत मागितली. कार्टरही आनंदाने तयार झाला. त्यांच्या

उत्खननात त्यांनी ममी करण्याची साधने, काही रांजण असे सामान मिळाले देखील पण प्रत्यक्ष थडगे प्रयत्न करूनही मिळाले नाही. डेव्हिसही हताश होऊन परत गेला. पुढे पहिले महायुद्ध झाले. वाळवंटातील उत्खननाचे काम पूर्ण बंद झाले. इ.सन १९१७ नंतर लॉर्ड कर्नरव्हॉनच्या मदतीने कार्टरने त्या वाळवंटात उत्खननाला सुरुवात केली. पाच वर्षांच्या कष्टानंतरही काही मिळाले नाही. कर्नरव्हॉनने आशा सोडून दिली. पण कार्टरने नाही. आपल्या सिद्धांतावर तो अढळ राहिला. आयुष्यात मिळविलेली सर्व संपत्ती त्याने पणाला लावली आणि अखेर आयुष्यभर जपलेल्या त्या स्वप्नांच्या समोर कार्टर उभा होता. ३३००० वर्षांपूर्वी मेलेला फेरो तुतानखामुनच्या थडग्याच्या दाराशी कार्टर उभा होता.

लक्झर, अलेक्झांड्रिया वगैरे ठिकाणी या शोधाची वाच्यता झालीच होती. ठिकठिकाणाहून लोक येत होते. वृत्तपत्रांचे वार्ताहरही येऊ लागले. दि. २९ नोव्हेंबर १९२९ या दिवशी एका पत्रकार परिषदेत लॉर्ड कर्नरव्हॉनने तुतानखामुनच्या थडग्याचा शोध लागल्याचे जाहीर केले. या शोधाला जगभर प्रसिद्धी मिळाली. लक्झरची गर्दी फार वाढली. सर्वांनीच कार्टरचे कौतुक केले पणSSS!

पण एका गोष्टीचा साऱ्यांनाच धसका बसलेला होता. तुतानखामुनच्या थडग्याशी खेळणाऱ्या लोकांचा मृत्यू ओढवतो अशी अफवा पसरली होती. खरंच अनेकजण पूर्वी वाळवंटात काही कारणाने मृत्यू पावललेले होते. कार्टर

आणि कर्नॅरव्हॉन यांचे आता काय होणार याबद्दल शंका व्यक्त होत होत्या.

कार्टरने आता योजनाबद्ध काम करावयाचे ठरवले. सत्कारांच्या वर्षावाखाली तो या योजनेची आखणी करत होता. इजिप्तच्या मेट्रोपॉलिटन म्युझियमचा क्युरेटर ए.एम. लिथगो याला विनंती करून त्याने म्युझियमचा अनुभवी छायाचित्रकार हॅरी बर्टनला बोलावले. वॉल्टर हॉसर हा आर्किटेक्ट, ड्राफ्ट्समन लंडसे हॉल, पर्यवेक्षक आर्थर मेस असे इतरही लोक त्याने मदतीस बोलावले. १७ फेब्रुवारी १९२३ ला कार्टरने तुतानखामुनची ममी असलेल्या मुख्य खोलीचे दार फोडले. आत सोन्याच्या भिंतीच होत्या. सोन्याच्या एका प्रचंड पेटीचे दर्शन त्यांना झाले. सहकाऱ्यांच्या मदतीने कार्टरने ती शवपेटिका खोलली. तीन भागात असणाऱ्या त्या शवपेटिकेत खाली सोन्याचा मुखवटा असणारी तुतानखामुनची ममी होती. रत्नांनी जडवलेल्या, सोन्यांनी मढवलेल्या हजारो वस्तू त्या उत्खननात कार्टरला मिळाल्या. पुढे आठ वर्षे तो त्याची मोजदाद करत राहिला.

पण यशाचे क्षण अनुभवण्यास आणि तो प्रचंड खजिना पाहण्यास या प्रकल्पाला पैसा पुरवणारा लॉर्ड कर्नॅरव्हॉन जिवंत राहिला नाही. डास चावल्यामुळे चेहऱ्यावर आलेली पुटकुळी, दाढी करताना त्याच्या न्हाण्याने वस्तूच्याने उडवली. त्यातून उद्भवलेल्या आजारामुळे आणि न्यूमोनियामुळे १९२३ च्या एप्रिल महिन्यात कर्नॅरव्हॉन कैरोमध्ये मृत्यू पावला.

त्याच्या मृत्यूने 'Curse of the mummy's tomb' च्या अफवांना परत ऊत आला; पण हे सर्व शोधणारा हॉवर्ड कार्टर मात्र जिवंत होता. त्या 'शापा' चा कार्टरवर काहीच परिणाम झाला नाही.

तुतानखामुनच्या थडग्याचा आणि खजिन्याचा शोध हा पुरातत्त्वीय इतिहासातील, त्यावेळी या शतकातील एक फार मोठा शोध होता. इजिप्तमधील अनेक फेरो राजांची थडगी आधी मिळाली होती. पण ती सर्व संपत्तीच्या आशेने चोरांनी उकरून लुबाडलेली होती. तुतानखामुनचे मुख्य थडगे अखंड होते. ३३०० वर्षांनंतर ते उघडण्यात हॉवर्ड कार्टर यशस्वी झाला. आपल्या सिद्धांतावर अढळ राहणाऱ्या कार्टरने तीस वर्षे त्या वाळवंटात काढली. तुतानखामुनच्या थडग्याने त्याला वेड लावले होते. पण आपल्या प्रबळ आत्मविश्वासाच्या आणि मेहनतीच्या जोरावर तुतानखामुनच्या प्रचंड खजिन्याचा शोध लावण्यात हॉवर्ड कार्टर यशस्वी झाला. □ □

निनाद बेडेकर

'स्वानंद', ५ हरिकृष्ण मंदिर पथ,
पुणे-१६.

विनोद

बाबा - काय बातमी आणलीस गं !

संगीता - बाबा दोन बातम्या आणल्या.

एक चांगली आणि दुसरी वाईट.

बाबा - सांग बघू पटकन

संगीता - पहिली चांगली बातमी अशी

आहे, की मी पास झाले आणि दुसरी

वाईट बातमी अशी की, पहिली चांगली

बातमी खोटी आहे.

अज्ञानाचा नाश होतसे अर्धा सज्जन संगतीने, अभ्यासाने चतुर्थांश अन् उरला अथक प्रयत्नाने । ११

प्रायोजक : मे. आर. डी. वीरकर आणि कं. वीट कारखानदार. सिंहगड रस्ता, पुणे

माझं घरटं

माझ्या छोट्या घरट्याला नसतील भिंती
 नसेलच फसवे छतही त्यांच्या वरती
 मुक्तपणे फिरणारे आकाशपंखी पक्षी
 काढत जातील तिथे रोज सुस्वरांची नक्षी.
 घरट्यासमोर एक असेल फुलांचे निरागस जग
 एक फेरफटकाही तिथला संपवेल सारी तगमग
 द्वेष, स्वार्थ आणि क्रोधावर निरागसता मात करी
 सर्वांगाला सुखावतील अज्ञात सुगंधांच्या लहरी.
 इथे राहणारी असतील सारी फक्त छोटी बाळे
 इथे सुखदुःखासवे, आशा निराशेसवे फुगडी खेळे
 वेदनेवर विजय मिळवू आत्मविश्वासाच्या बळे
 घरासमोर साचेल समाधान अन् सार्थकतेचे तळे
 आकाश खूप असेल दूर माझ्या घरट्यापासून
 या छोट्या आनंदघरात जमिनीचे जीवन सळसळे
 ◦ निलेश महाजन (बारामती)

अभयारण्य

चहूबाजूंनी झाडांवर घाव घालत येणारे हत्यारी,
 शिकाऱ्यांच्या रोकलेल्या बंदुका
 आणि हाकाऱ्यांनी उठवलेले रान

जागोजाग खणून वरवर बुजवलेले खड्डे
 रचलेले फसवे सापळे
 आणि निर्मम भुलाव्याची आमिषे

नष्ट होताहेत दुर्मिळ जातीचे मोर, हरणे, हत्ती
 आणि कितीतरी जीवनोत्सुक प्राणी पक्षी
 अभयारण्यातही भयाचा गडद आकांत दबतो आहे
 काही आणि कुठेच सुरक्षित वाटत नाही.

माझ्या मनात खोल तळाशी येऊन लपली आहेत
 कितीतरी मूल्ये, लक्षावधी वर्षांमधून चिवटपणे तगलेली,
 प्राणभयाने थरथरत आहेत.

त्यांच्यासाठी पृथ्वीच्या पाठीवर एकही अभयारण्य नाही.

◦ अरुणा ढेरे (पुणे)

‘कॅपिटॉलिस्ट’ शिरुभाऊ लिमये

- प्रा. बाळासाहेब वाळुंज

२४ जानेवारी, १९४३ रात्री ९.३० चा सुमार. पुण्याच्या लष्कर हद्दीतील ‘कॅपिटॉल’ चित्रपटगृहात कानठळ्या बसवणारा स्फोटाचा आवाज झाला. तो होता बाँबस्फोट! चित्रपट पाहण्यात रंगलेले तीन गोरे वरिष्ठ अधिकारी आणि काही जवान भुईसपाट झाले. सारी लष्कर हद्द हादरली. केवळ पुण्यातच नव्हे तर साऱ्या महाराष्ट्रात हलकल्लोळ माजला.

कोण होता त्या बाँबस्फोटासाठी सूत्रधार? त्याच्या शोधासाठी पोलीस खाते बेभान झाले. सर्वत्र धडपकड सुरू झाली आणि एक दिवस आरोग्यी म्हणून शिरुभाऊ लिमये पोलिसांच्या हाती लागले! चौकशी झाली परंतु देशप्रेमाच्या भावनेने

पेटलेल्या साथीदारांनी सरकारला दाद न दिल्याने ते सुखरूप सुटले. बेचाळीसच्या जनजागृतीची महाराष्ट्रातील नांदी म्हणून आजही ‘कॅपिटॉल’ कटाला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. या कटाचे स्वरूप काय होते? ते कोणा दहशतवाद्याचे कृत्य नव्हते. तर ‘चलेजाव’ लढ्याचाच तो एक भाग होता! जनमानसात राष्ट्रनिष्ठा जागवण्यासाठी चित्रपटगृहात राष्ट्रध्वज पडद्यावर दाखवावा व शेवटी ‘वंदेमातरम’ ची तबकडी वाजवावी असा आग्रह या

स्वातंत्र्यसैनिकांनी धरला होता. लष्कर भागातील चित्रपटगृहात मात्र ‘युनियन जॅक’ च फडकत असे व ‘गॉड सेव्ह द किंग’ हे ब्रिटिशांचे राष्ट्रीय गीतच वाजत असे. राष्ट्रजागृतीचे लोण इथपर्यंत आले आहे आणि ब्रिटिशांच्या परतीचे वेध जनमानसाला लागले आहेत हे जणू निकराने पटवून देण्यासाठी बाँब स्फोटाचा

मार्ग अवलंबिला गेला आणि शिरुभाऊ लिमये या झंझावाती क्रांतिकारकाचे नाव प्रकाशझोतात आले.

आज शिरुभाऊ आपल्यात नाहीत. दि. १३ डिसें. १६ रोजी वयाच्या ९० व्या वर्षी पुण्यात त्यांचे निधन झाले. पण मृत्यूच्या अखेरच्या क्षणापर्यंत त्यांच्या कुडीत एक झुंजार सैनिकाचे, आदर्श

नागरिकाचे, समाजसुधारणेची तळमळ असणाऱ्या पुरोगामी विचारांच्या कार्यकर्त्यांचे रक्त सळसळत होते. आज श्री. आण्णा हजारेंनी छेडलेल्या भ्रष्टाचारविरोधी जनआंदोलनाचे मूळ काही वर्षांपूर्वीच शिरुभाऊंनी स्थापन केलेल्या ‘भ्रष्टाचारविरोधी दक्षता समिती’ त सापडते.

भ्रष्टाचार, अनागोंदी, पारतंत्र्य ह्या गोष्टींची शिरुभाऊंनी मनस्वी चीड. त्यामुळे केवळ स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर कृतकृत्य

प्रत्येक क्षण घे वेचूनि, यत्नात जा नित दंगुनि, घे जिद्दीने यश खेचुनि, होईल सार्थ जीवनि. १३

चि. ऋषिकेश कुलकर्णीकडून प्रबोधकांना शुभेच्छा !

होऊन ते थांबले नाहीत. तर ह्या स्वातंत्र्याचे सुराज्य करण्याच्या कामाला त्यांनी स्वतःला वाहून घेतले. स्वातंत्र्य मिळविण्याच्या तळमळीतील धडपड नंतरही त्यांनी टिकवून ठेवली.

शिरुभाऊ म्हणजे जहाल आग होती. कुठल्याही धारिष्ट्याच्या कामात शिरुभाऊ मागे नसत. फ्रांसीसी पर्यंतच्या शिक्षा त्यांनी भोगल्या आपल्या आयुष्यातली बारापेक्षा जास्त वर्षे त्यांनी तुरुंगवास भोगण्यात घालविली. १९३० ची देशव्यापी चळवळ; त्या चळवळीत भूमिगत राहून कार्य. पुढे बाँबस्फोटाबाबतची शिक्षा नंतर बहुचर्चित अशा कॅपिटॉल बाँब कटाच्या खटल्यातील प्रमुख संशयित त्यातून सजेपर्यंत केलेली तयारी, म्हणून सुटल्यावर लगेच महाराष्ट्र कटाच्या खटल्यात आरोपी. ते निस्तरते नाही तोच राजद्रोहाच्या आरोपात अडकले. असा माणूस स्वातंत्र्यानंतरही गप्प बसणे कठीणच. पुढे हैद्राबाद मुक्ती संग्राम, गोवामुक्ती संग्राम अशा समर्पित कार्यात त्यांनी स्वतःला वाहून घेतले.

कारागृहातील निराश भिंती, फासाचे दोर, सरकारच्या लाठ्या, हातापायातले लोहदंड याची ना त्यांना कधी फिकीर केली ना कधी धास्ती घेतली. ध्येयधुंदपणे शिरुभाऊ लढत राहिले. आपल्या एका लेखात त्यांनी म्हटले आहे, 'मला बंदिशाळा' प्रासादासारखी वाटली याचे कारण तुरुंगातली हालअपेष्टा तुच्छ लेखण्याएवढी कर्तव्यपूर्तीची ईर्ष्या व मस्ती माझ्या मनाला व्यापून राहिली होती.'

१९३० ते १९९६ असा साडेपाच तपाचा काळ त्यांनी केवळ सक्रीय

देशसेवेत घालवला. जातीपाती नष्ट कराव्यात, सामाजिक समानता आणि सर्वांना समान प्रतिष्ठा मिळावी. देशप्रेम वाढीस लागावे आणि जनतेने स्वतः जागरूक होऊन लोकशाहीस बलिष्ठ करावे ही त्यांची वैचारिक बैठक होती. स्वच्छ आणि चारित्र्य संपन्न जीवन ही जीवननिष्ठा हे त्यांचे नैतिक अधिष्ठान होते.

शिरुभाऊंचे 'निवडुंगाची बोंडे' हे आत्मचरित्र वाचताना त्यांचे कणखर व्यक्तिमत्त्व व मनातील कधीही न आटणारे माणुसकीचे पाझर यांचे पारदर्शक दर्शन घडते. छत्र प्रबोधनच्या वाचकांनी मुळातूनच वाचावे असे हे पुस्तक आहे. समाजहिताची तळमळ मनातून बाळगून कार्य करणाऱ्या तरुण पिढीला शिरुभाऊंचे जीवन हे खरोखर दीपस्तंभासारखे आहे!

□ □

प्रा. बाळासाहेब वाळुंज,
ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालय,
निगडी, पुणे

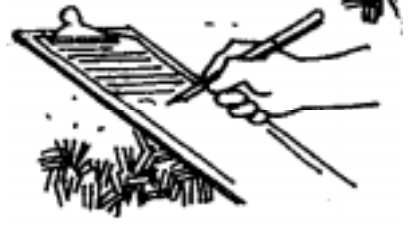
अभिर्नंदन !

राखी निर्मिती स्पर्धा निर्णय

छत्र प्रबोधनद्वारा महाराष्ट्रभर विविध केंद्रावर राखी-निर्मिती स्पर्धा घेतली गेली. तिचा निकाल पुढीलप्रमाणे-
संपूर्ण राज्यातील पहिले तीन क्रमांक -
क्रमांक १ : कु. रूचिता जगताप, डोंबिवली
क्रमांक २ : कु. भावना कुलकर्णी, परभणी
क्रमांक ३ : कु. अंजली हरिदास, सांगली
जिल्हा स्तरावरील क्रमांक स्थानिक कार्यालयात कळतील.

अभ्यासातील स्वावलंबन प्रश्नपत्रिका कशा सोडवाल?

- प्रा महेन्द्र सेठिया

आपण ज्याचा अभ्यास केला ते ठराविक वेळेमध्ये जास्तीत जास्त मुद्देसूद अन् परिपूर्णपणे कागदावर उतरविणे म्हणजे प्रश्नपत्रिका सोडवणे. त्यामुळे प्रश्नपत्रिका सोडविण्याच्या विविध पद्धतींचा सराव करणे महत्त्वाचे आहे. प्रश्नपत्रिका विविध पद्धतींनी सोडविता येतात. प्रत्येक पद्धतीमधून काही विशिष्ट हेतू साध्य होतात. आपला एकंदर विषयाचा झालेला अभ्यास, उपलब्ध वेळ, अवघड विषयांची तयारी इ. च्या आधारे विचार करून प्रत्येकाने किती प्रश्नपत्रिका सोडवाव्यात याचा निर्णय घ्यावा.

प्रश्नपत्रिका सोडविण्याच्या पद्धती

१. प्रश्नपत्रिका एक दिवस आधी पाहावी. तिचा भरपूर अभ्यास करावा व दुसऱ्या दिवशी वही, पुस्तके न पाहाता ती सोडवावी. प्रश्नपत्रिका माहीत असतानासुद्धा आपण पूर्ण गुण मिळवू शकतो का? मिळवू शकत नसलो तर पाठांतर-कौशल्यात अथवा उत्तरपत्रिका लिहिण्यात काही त्रुटी राहून गेल्या आहेत असे समजून त्या दूर करण्याचा प्रयत्न करावा.

२. अभ्यासाची ८०% तयारी झाली की प्रश्नपत्रिका पाहून ४ तासांत तयारी करून उत्तरपत्रिका पुस्तक किंवा वहीत न बघता लिहावी. याचाही चांगला उपयोग होतो.

३. ज्यांना वेळ पुरत नाही असे वाटते, त्यांनी एखादी प्रश्नपत्रिका हवा तितका वेळ घेऊन सोडवायला हरकत नाही. लिखाणाचा वेग कमी पडतो असे लक्षात आले तर विषयांच्या अभ्यासाबरोबर रोज अर्धा तास तरी भरभर लेखनाचा सराव करावा.

४. काही जणांच्या बाबतीत धांदरटपणामुळे, घाईगडबडीमुळे, वेळ अपुरा पडेल याच्या तणावामुळे, स्पेलिंग, आकडेमोड, प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्न चुकीचा वाचणे, गणिते चुकीची उतरवून घेणे, एखादा प्रश्न सोडवायचा राहून जाणे इ. प्रकारच्या चुका होतात. त्यामुळे चांगला अभ्यास करूनही प्रत्यक्षात अपेक्षेइतके गुण मिळत नाहीत. अशांनी तीन तासांचा नेहमीचा पेपर अडीच तासांतच सोडवावा. कमीच वेळ उपलब्ध असताना भरभर लिहिण्यात काय काय चुका होतात हे त्यातून समजेल आणि तशा चुका न होण्यासाठी काही उपाय करता येतील. निदान उत्तरपत्रिका तपासताना अशा चुका होण्याची ठिकाणे आपण आधी तपासू शकू.

५. लेखनाच्या मर्यादा गृहित धरून काही प्रश्नपत्रिका तोंडी सोडवाव्यात. त्याचाही निश्चित उपयोग होतो. आपल्याला किती आठवतंय? किती भराभर आठवतंय? संपूर्ण विषय एकदम

ज्ञान आणि विज्ञानाचेहि लागलेय वरदान, सर्वधर्म, समभाव, एकता तत्त्व आमुचे महान. १५

प्रायोजक नातू चॅरिटेबल ट्रस्ट, पुणे.

डोळ्यांसमोर येतो का? अवघड प्रश्नांमुळे आत्मविश्वास कमी होऊन सोपे प्रश्नही येईनासे होतात, असे होते का? यासंबंधी स्वतःच परीक्षण करू शकाल आणि त्यातून आपल्याला मार्ग सापडेल. त्यामुळे तोंडी प्रश्नपत्रिका सोडविणेही उपयुक्त असते.

६. प्रश्नपत्रिका सोडविण्याच्या जशा वेगवेगळ्या पद्धती आपण पाहिल्या, तशा वेगवेगळ्या प्रकारच्या प्रश्नपत्रिकाही आपण सोडवून पाहू शकाल. प्रत्येकच वेळेला पूर्ण गुणांची प्रश्नपत्रिका सोडविण्याइतपत वेळही असतोच असे नाही; त्यासाठी संपूर्ण अभ्यासक्रमावर आधारित कमी गुणांच्या प्रश्नपत्रिका स्वतःच तयार करून वेळेत सोडविणेही उपयुक्त होते.

३. १० वीच्या विद्यार्थ्यांनी किमान एक तरी प्रश्नपत्रिका बोर्डाच्या परीक्षेच्या वातावरणात, पूर्णतः न बघता सोडवायला हवी.

अशाप्रकारे उपलब्ध वेळ व अभ्यासाची तयारी या आधारावर प्रश्नपत्रिका सोडविण्याचा सराव करा. विविध विषयांसाठी वेगवेगळ्या पद्धती वापरून पाहाव्यात. यातून वातावरणाचा सराव होईल. अनपेक्षितपणे वाटणारी भीती कमी होईल. परीक्षा देण्यामध्ये सहजता येईल. आत्मविश्वास वाढेल अन् आपण कोठे आहोत हेही लक्षात येईल. म्हणूनच प्रश्नपत्रिका नुसत्या सोडवू नका. त्या तपासून घेणे अधिक महत्त्वाचे आहे. उत्तरपत्रिकांचा अभ्यास करणे, त्याचे विश्लेषण करणे हे म्हणूनच

प्रश्नपत्रिका सोडविण्याइतकेच किंवा अधिकही महत्त्वाचे आहे. तत्पूर्वी प्रश्नपत्रिका सोडविताना अजून दोन मुद्दे आपण सर्वांनी लक्षात ठेवावेत.

(अ) प्रत्येक प्रश्नपत्रिका सोडविण्यापूर्वी उत्तरपत्रिकेत खालीलप्रमाणे चौकट आखून घ्यावी व त्यात विविध प्रकारच्या गुणंची नोंद करावी.

१	२	३	४
---	---	---	---

प्रश्नपत्रिका हातात मिळण्यापूर्वी किती गुणांची तयारी झाली असे आपल्याला वाटते, ते गुण पाहिल्या चौकटीत लिहा. प्रश्नपत्रिका मिळाल्यावर व वाचून झाल्यावर अंदाजे किती गुण मिळतील (विचार करण्यात फार वेळ घालवू नका) तो अंदाज दुसऱ्या चौकटीत लिहा. प्रश्नपत्रिका पूर्ण सोडवून झाल्यावर (वेळ संपल्यावर) किती गुण पडतील त्याचा अंदाज तिसऱ्या चौकटीत लिहा व प्रत्यक्ष उत्तरपत्रिका तपासून मिळाल्यानंतर किती गुण पडले ते चौथ्या चौकटीत लिहा. या चारही आकड्यांना खूप महत्त्व आहे. यातल्या पहिल्या तीन चौकटीतील आकडे नेहमी चौथ्या चौकटीतील आकड्यांशी जुळवून पाहावेत. त्यांच्यातील फरक जितका कमी तितके उत्तम. हा फरक जर जास्त असेल तर खालील मुद्द्यांच्या आधारे स्वतःच्या अभ्यासाचे परीक्षण करा.

१. विशिष्ट गुण मिळविण्यासाठी किती अभ्यास करावा त्याचा अंदाज येत नाही.

२. खरंतर अभ्यास झाला होता; पण प्रश्नपत्रिकाच अवघड होती.
३. अभ्यास होऊनही आयत्यावेळी आठवले नाही.
४. अभ्यासामध्ये काही धड्यांकडे दुर्लक्ष झाल्याचे जाणवले.
५. उत्तरांमध्ये अपेक्षित मुद्यांपेक्षा कमी मुद्दे लिहिले गेले.
६. धांदरटपणा, गिजमीड लिहिणे इ. मुळे गुण गेले.

आ) प्रत्येक वेळेला प्रश्नपत्रिका सोडविताना काही विशिष्ट हेतू मनामध्ये धरून ती प्रश्नपत्रिका सोडवावी. अशा पद्धतीने प्रश्नपत्रिका सोडविल्यास निश्चितच गुण वाढण्यास मदत होईल.

आता थोडे उत्तरपत्रिकांच्या

विश्लेषणासंबंधी -

एखाद्या परीक्षेच्या उत्तरपत्रिका तपासून मिळाल्या की फार कमी वेळा उत्तरपत्रिकांचे आपण बारकाईपे निरीक्षण करतो. अनेकवेळा त्याचत्याच चुका प्रत्येक परीक्षेमध्ये होत असतात. एकदा झालेली चूक लक्षात यावी व ती पुन्हा होऊ नये यासाठी उत्तरपत्रिकांचे विश्लेषण ही खूप महत्त्वाची पायरी परीक्षेसाठी अभ्यास करताना लक्षात ठेवली पाहिजे.

कशामुळे गुण कमी मिळाले याची कारणे शोधा.

उत्तरपत्रिका तपासून मिळाली की प्रत्येक पेपरातील प्रत्येक प्रश्नात एकूण गुणापेक्षा कमी गुण मिळण्याची कोणती कारणे आहेत हे शोधा. गणितामध्ये वेळ पुरला नाही. गणित आलेच नाही, रीत चुकली, आकडेमोड चुकली, गणित

उतरवून घ्यायला चुकले, गणिताचे उत्तर अपेक्षेप्रमाणे लिहिले नाही, त्यामध्ये अपूर्णता राहिली. (उदा. एककच लिहिले नाही इ.) इ. कारणे असू शकतात. भाषेमध्ये शुद्धलेखन, वाक्यरचना चुकणे, मुद्दे राहून जाणे, विस्तार खूप होणे किंवा कमी होणे, भाषाशैली, मुद्यांची रचना इ. कारणांमधील त्रुटींमुळे गुण गेले असतील. असे त्या त्या प्रश्नामध्ये कशामुळे गुण कमी पडले ते कारण शोधा. रंगीत पेनने ते लिहून ठेवा.

प्रत्येक उत्तरपत्रिकेवर स्वतःचे टिपण तयार करा.

पूर्ण उत्तरपत्रिकेतील प्रत्येक प्रश्न, उपप्रश्नांचे विश्लेषण केले की ६-८ ओळींमध्ये त्या विषयामधील कोणत्या प्रकरणांवर भर द्यावा, चुका कमी करण्यासाठी कोणत्या प्रकारच्या अभ्यासावर विशेष लक्ष द्यावे असे स्वतःचे टिपण तयार करा. ते शिक्षकांना दाखवून त्यात दुरुस्ती दाखविण्यास व भर घालावयास सांगा. अशाप्रकारे उत्तरपत्रिकेच्या विश्लेषणाचा व पुढील काळात काय अभ्यास करावा यासंबंधीच्या टिपणांचा कागद उत्तरपत्रिकेवर जोडून अशा सर्व उत्तरपत्रिका एकत्र ठेवा.

चांगल्या उत्तरपत्रिका पाहा.

स्वतःच्या उत्तरपत्रिकांबरोबरच वर्गात पहिल्या-दुसऱ्या आलेल्या विद्यार्थ्यांच्या उत्तरपत्रिका आवर्जून पाहा. आपल्या पेपरात अजून काय असायला हवे, काय कमी पडते. त्याबाबत विचार करा.

रंग जीवनाला चद्रू द्या, गंध मातीला सुट्टू द्या। दडपलेल्या भावनांना, कोंब आशेचे फुट्टू द्या।।

१७

शिरिष पौक्षे व प्रसाद पुरंदरे यांच्याकडून धडपडणाऱ्या प्रबोधकांना शुभेच्छा!

त्यातून अभ्यासाची प्रेरणा टिकून राहिल.

शिक्षकांची मदत घ्या.

शिक्षकांशी खाली दिलेल्या मुद्यांचा आधार घेऊन चर्चा करा व सुधारणा करा.

* ज्या उत्तरात पूर्ण गुण न मिळता अर्धा गुण कमी मिळाला आहे तेथे कोणते मुद्दे अजून हवे आहेत?

* उत्तरात कोठे कोठे आकृत्या, नकाशे काढायला हवे होते?

* निबंध व दीर्घोत्तरी प्रश्नांच्या उत्तरांत मुद्यांचा क्रम व मांडणी योग्य आहे ना?

* गणिताच्या उत्तरात आवश्यक त्या सर्व पायऱ्या आल्या आहेत ना?

* हस्ताक्षर, लेखनशैली, आकृत्या व नकाशातील परिपूर्णता इ. बाबत कशी सुधारणा करता येईल?

आवश्यक वाटल्यास त्यासाठी शिक्षकांची मदत घ्या.

अशाप्रकारच्या उत्तरपत्रिकांच्या विश्लेषणातून अन् अनुभवी शिक्षकांशी होणाऱ्या सौहार्दपूर्ण मार्गदर्शक संवादातून अभ्यासाची दिशा स्पष्ट व्हायला निश्चितच मदत होईल.

□ □

प्रा. महेन्द्र सेठिया

ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे

विविध भाषांमधील समानार्थी म्हणी

(मराठी, बंगाली, संस्कृत, हिंदी, इंग्रजी)

१. पुढच्यास ठेच मागचा शहाणा
- * आगे गेले बाघे खाय, पाछे गेले सोना पाय.
- * एकस्य दोषं अन्यस्य च बोधकरं भविष्यति ।
- * आगेवालॉकी ठोकर, पीछेवालॉको सयाना बनाती है ।
- * One man's fault is another man's lesson.
२. गाढवापुढे वाचली गीता, कालचा गोंधळ बरा होता.
- * उलुबने मुक्ता छडान ।
- * अरसिकेषु कवित्व निवेदनम् ।
- * गंधेके आगे बीना बजाना।
- * It is no use pumping a dry well.
३. अडला हरी, गाढवाचे पाय धरी.
- * ठेलाय पडले ढेलाय सलाम।

- * गणेशः स्तौति मार्जारि
- स्ववाहस्याभिरक्षणे
- * महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुं इच्छति।
- * वक्त पडा बाँका तो गधेको कहे चाचा।
- * The hard in difficulties praises an ass also.
४. नाचता येईना अंगण वाकडे.
- * नाचते ना जाने उठानेर दोष ।
- * प्रायेण नीचाः व्यसनेषु मग्नाः ।
- * नाच न जाने अंगन टेढा ।
- * A bad workman quarrels at his tools.
५. आधी झालं थोडं आणि व्याह्यानं धाडलं घोडं/दुष्काळात तेरावा महिना
- * गोदेर उपर विषफोडा ।
- * गण्डस्योपरि पिटिका संकृता ।
- * कंगाली मे आटा गीला.
- * A pimple has grown upon a boil.

१८ | पान शिष्याने रेखाटावे । त्यावरी नेमकेचि लिहावे ॥ दुरी जवळि न व्हावे । अंतर ओळीचे ॥

छात्र प्रबोधनच्या यशस्वी वाट्यालीसाठी शुभेच्छा! 'हेजीब' सौमित्र गोसावी, पुणे.

सोनेरी सारंग

- गंगाधर महाम्बरे

मित्रांनो, बऱ्याच वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. एकदा एका जंगलातून एक काळवीटासारखा दिसणारा, सुंदर शिंगे असणारा प्राणी धावण्याचा आनंद लुटत होता. काळवीट काळ्या रंगाचा असतो पण हा सारंग सोनेरी रंगाचा होता. धावता धावता सारंग जंगलातील एका उघड्या जागेवर आला. जंगलातील झाडांच्या पानातून झिरपणारे सूर्याचे किरण अंगावर घेताना सारंग खूप हर्षभरीत झाला. एवढ्यात त्या निर्जन अरण्यात त्याला कसलातरी आवाज ऐकू आला. आवाजाच्या अनुरोधाने पाहिल्यावर सारंगाला त्याच्या दिशेने एक बाण येताना दिसला. 'कुणीतरी आपली शिकार करण्याचा प्रयत्न करतोय' तो मनाशी म्हणाला. त्याने पळता पळता मागे वळून पाहिलं तर एक राजा व त्याचे सेवक त्याच्या दिशेने येताना दिसले.

आपल्या पाठी लागलेल्या शिकान्यांचे चित्त विचलित करण्यासाठी सारंगानं एका शिळेवर आपली शिंगे वर्तुळाकारात

घासली. त्याबरोबर जमिनीवर खळखळ आवाज करीत खूप सोनेरी नाणी पडली. जमिनीवर पडणारी ती चकाकती नाणी पाहून राजा ओरडला, "पकडा, पकडा त्या सारंगाला." मग राजा आणि त्याचे साथीदार त्या पळणाऱ्या सारंगाचा मागोवा घेत जाऊ लागले. त्या जंगलातील एका मध्यवर्ती मैदानावर एका शेतकऱ्याचा मुलगा लाकडी नांगराने शेत नांगरण्यात गर्क होता. तेवढ्यात तिथं धापा टाकीत सारंग येऊन ठेपला. सारंगाची कथा ऐकून त्या मुलाला दया आली आणि त्याने भल्यामोठ्या झाडाच्या पोकळीत सारंगाला लपवून ठेवले. सारंगानं मुलामागून जात असताना पुन्हा एकदा तिथल्या एका दगडावर आपलं शिंग घासलं. त्यामुळे पुन्हा जमिनीवर काही सोनेरी नाणी पडली. त्या मुलाने ती सगळी नाणी गोळा केली आणि जंगलाच्या दिशेने जाणाऱ्या वाटेवर आपल्या सर्व सामर्थ्यानिशी फेकली. थोड्याच वेळात राजा आणि त्याचे शिकारी मुलाकडे येऊन सारंगाची चौकशी करू लागले तेव्हा मुलाने फेकलेल्या नाण्यांच्या दिशेकडे बोट दाखवत त्या मार्गाने सारंगाला जाताना आपण पाहिल्याचे सांगितले. ती नाणी पाहून राजाचीही तशीच खात्री झाली. त्यामुळे राजा आणि त्याचे साथीदार मुलाने दाखवलेल्या दिशेनं पळत पळत जाऊ लागले.

इतक्यात मुलाच्यामागून आवाज

Needs can be met greeds never.

१९

आला, “बंधो, मी तुझा आभारी आहे. तू मला जीवदान दिलं आहे, आता तुला यापुढे जर माझ्याकडून कोणतीही मदत हवी असली तर तू माझ्याकडे ये.” त्यानंतर सारंगाने आपला ठावठिकाणा सांगून मुलाचा निरोप घेतला. पण दुदैवाने राजाच्या एका सेवकाने हे सर्व बोलणे ऐकले होते. सारंग पळून गेलेला पाहून त्याने मुलाला पकडले व तो काही दाद देत नाही हे पाहून त्यानं त्या मुलाला एकदम बद्दडायला सुरुवात केली. जंगलात काय होतंय ते आजूबाजूची माकडं झाडावर बसून पहात होती. त्या मुलाला अनाठायी मारहाण होत आहे असं पाहिल्यावर माकडांनी भराभर शेजारच्या नारळाच्या झाडावरून नारळ काढून ते जोराने त्या माणसाला मारायला सुरुवात केली. मग त्या सेवकाने कसाबसा आपला जीव वाचवत तेथून पलायन केलं.

इकडे राजा विषण्ण मनाने राजवाड्यात परतला होता. आपल्या हातातील एक चांगली शिकार निसटल्याचं राजाला अपरंपार दुःख झालं होतं. राजाचे मनोरंजन करण्याचे सर्वांचे प्रयत्न असफल ठरत होते. कारण त्याला ध्यानीमनी तो खळाखळा सोनेरी नाणी देणारा सारंगच दिसत होता.

थोडा वेळ गेला असेल नसेल माकडांच्या श्रीफलांचा ‘प्रसाद’ घेणारा तो सेवक दबकत दबकत राजासमोर येऊन उभा राहिला. त्याने राजाला सर्व प्रकार सांगितल्यावर राजानं त्या मुलाला राजवाड्यात आणून आपल्यासमोर उभा करण्याची आज्ञा केली.

काही तासांच्या आत सैनिक सेवकांनी त्या मुलाला पकडून राजासमोर हजर केले. त्या मुलाचं काही न ऐकता राजानं त्याला दहा सोनेरी मुद्रांचा दंड ठोठावला. तसेच ‘सूर्योदयापूर्वी जर तू दहा सोनेरी मुद्रा आणून दिल्या नाहीस तर तुझा शिरच्छेद झालाच असं समज’ अशी धमकीही दिली. खाली मान घालून खिन्नपणे मुलगा राजवाड्याच्या बाहेर पडला. राजाने आपल्या एका सेवकाला त्याचा पाठलाग करण्यास सांगितले. खिन्न मनाने तो मुलगा त्या सारंगाचा शोध घेऊ लागला बऱ्याच वेळाने त्याची व सारंगाची भेट झाली. मुलाने आकाशातील सूर्याकडे पाहिलं. अजून सूर्यास्त व्हायला थोडा उशीर होता.

“बंधो, काय झालं? आणि तू असा घाबरलेला का दिसतोस रे?” सारंगानं प्रेमळ शब्दात मुलाची विचारपूस केली.

“उद्या सूर्योदयापूर्वी जर मी राजाला दहा सोन्याची नाणी दिली नाहीत तर त्याने माझा शिरच्छेद करण्याचं ठरवलं आहे.” “अस्सं! तू आता काही काळजी करू नकोस.” असं म्हणून सारंगानं त्याला आपलं शिंग दगडावर घासून दहा सोनेरी नाणी दिली. मुलानं ती नाणी मोजली आणि सारंगाचे आभार मानले. “आणि हे पाहा,” त्या मुलाला थांबवत सारंग म्हणाला, “बांबूची एक छोटी मुरली तयार कर. आणि जेव्हा जेव्हा तुला मला हाक मारून बोलावावसं वाटेल तेव्हा तीन वेळा ती फुंकत जा. मी असेन तिथून तुझ्यासाठी धावत येईन.”

यावेळेपर्यंत लपून छपून मुलाचा पाठलाग करीत असलेल्या त्या

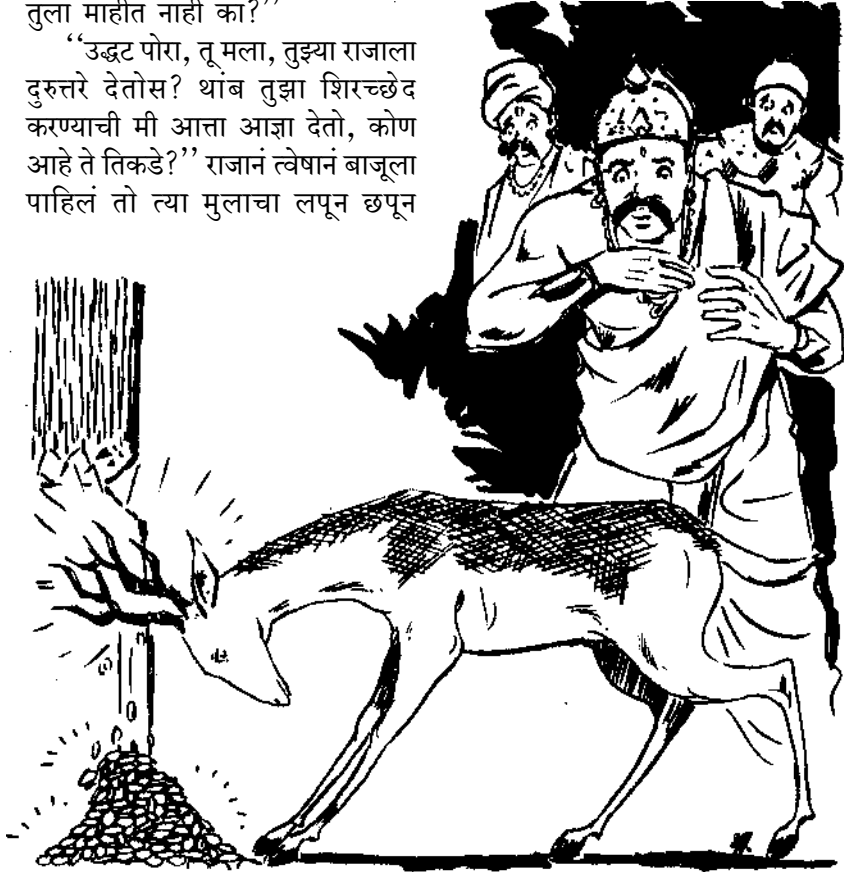
राजसेवकाने हे सारंगाचे आणि मुलाचे बोलणे चोरून ऐकले, दिलेल्या वेळेत मुलाने राजवाड्यात जाऊन सांगितलेली दंडाची रक्कम भरली.

राजा संथपणे म्हणाला, “तू हे पैसे कुठून आणलेस ते मला चांगलंच माहीत आहे. आता मला एकच सांग तो सारंग कुठं आहे, कुठं राहातो?” त्यावर मुलाने अत्यंत नम्रपणानं उत्तर दिलं, “राजा, तू एक महान राजा आहेस. पण आपल्या मित्रांचा विश्वासघात करायचा नसतो हे तुला माहीत नाही का?”

“उद्धट पोरा, तू मला, तुझ्या राजाला दुरुत्तरे देतोस? थांब तुझा शिरच्छेद करण्याची मी आज्ञा आज्ञा देतो, कोण आहे ते तिकडे?” राजानं त्वेषानं बाजूला पाहिलं तो त्या मुलाचा लपून छपून

पाठलाग करणारा सेवक तिथं आला आणि राजाला वंदन करून म्हणाला, “थांबा राजेसाहेब त्या मुलाच्या हातातील मुरली तीनवेळा नुसती फुंकली की तो सारंग आपल्यासमोर आपोआप येऊन हजर राहील.”

राजाने तसे करताच काय आश्चर्य! “बंधो, तू मला हाक मारलीस का?” अचानक अवतीर्ण झालेल्या सारंगानं मुलाकडे पहात विचारलं, “नाही, नाही

मित्रा, तू पळून जा. हा राजा तुझ्या जिवावर उठला आहे. माझं काहीही होवो पण तू आधी दूर जा.” तुला असल्या संकटात सोडून मी पळून कसा जाईन.’ असा भाव सारंगाच्या चेहऱ्यावर तरळत होता.

“पण माझ्याकडून तुला असं काय हवं राजन्?” सारंगाने विचारले.

“सोनं.”

“मुलाला परत जाऊ दे. मग मी तुला मागशील तेवढं सोनं देतो. किती सोनं हवंय तुला.”

सर्वत्र सोन्याच्या जणू काही टेकड्याच रचल्यासारखे दृश्य दिसू लागले. तरी राजा अधाशीपणाने सर्वत्र पाहात ओरडतच होता “सोनं-सोनं.” थोड्याच वेळात सभोवती इतकं सोनं साचलं की राजा जिथं उभा होता त्याच्याभोवती सोन्याचा मोठ्ठा ढीग साचला. बघता बघता ते सोनं राजाच्या घशापर्यंत जाऊन पोहोचलं. आता राजा मोठ्या मुष्किलीनं श्वास घेऊ शकत होता तरी ते सोनं त्याला वेढा देत होतं.

“मला खूप खूप सोनं हवं.” राजा अधाशीपणं उत्तरला.

“ठीक आहे, पण राजा, एकच गोष्ट लक्षात ठेव. मी सोनं देत असताना जर पुरे पुरे असं म्हणून मला तू थांबवण्याचा प्रयत्न केलास तर तुला मिळालेल्या त्या सोन्याच्या मडक्याच्या खापऱ्या होतील. आहे कबूल?

“कबूल.”

राजानं सारंगाची अट कबूल करताच सारंग बेभान होऊन आपली शिंगे संगमरवरी फरशीवर घासू लागला. त्या घर्षणातून ज्या ठिणग्या उडू लागल्या त्या ठिणग्यांमुळे तयार झालेली सोन्याची नाणी पाहून राजा हर्षभरित झाला. पहाता पहाता त्या राजवाड्यातील राज्याच्या दालनात

“पुरे पुरे.” राजानं अगदी जिवावर बेततं आहे असं पाहून म्हटलं मात्र आणि तेवढ्यात त्या सर्व सोन्याच्या मडक्याच्या खापऱ्या झाल्या.

“मला मदत करा. या संकटातून वाचवा” पण राजाचे हे ओरडणे ऐकायला एकही माणूस तेथे शिल्लक नव्हता राजाला त्याच्या लोभाचे फळ भोगायला लागत होते. “छोट्या बंधो, मित्रा, राजाला शिक्षा मिळाली आहे. चल आपण जाऊ.” मुलाजवळ येत सारंग म्हणाला आणि मग ते उड्या मारत तिथून दूर निघून गेले.

□ □

श्री गंगाधर महाम्बरे

१२, ‘शिवरंजनी’ कला नगर,
सातारा रोड, पुणे ४३.

जन्मतःच निसर्गानि आपल्याला शरीर व शरीराच्या विविध यंत्रणांच्याद्वारे खूप मोठी देणगी दिलेली आहे. आपल्याला ती फुकट मिळालेली असल्यामुळे तिची किंमत कळत नाही इतकेच! 'जीवेत शरदः शतम्' अशा शुभेच्छा वाढदिवसानिमित्त आपण देत असतो; पण खरोखरच निरोगी व कार्यक्षम असे १०० वर्षांचे आयुष्य जगायचे असेल तर किशोर वयातच शरीर कमावण्यासाठी मेहनत

घ्यायला हवी.

दूरदर्शनवरती

विविध क्रीडा-

सामन्यांची दृश्ये

पाहात

असताना

त्यातील

खेळाडूंसारखे

शरीरसौष्टव,

लवचिकता,

चपळपणा

आपल्या ठायीही

असावा.' अशी

सुप्त इच्छा

आपल्याही मनात

असते. पण अशी शरीरसंपदा मुद्दाम सातत्याने प्रयत्न केल्याशिवाय सहजासहजी मिळत नाही. प्रत्यक्ष कोणत्या प्रकारच्या प्रयत्नांमधून शारीरिक विकसन होईल हे समजण्यासाठी शारीरिक विकसनाचे पैलू समजावून घेणे महत्त्वाचे आहे. त्यात प्रामुख्याने पुढील बाबींचा समावेश होतो.

१) शारीरिक तंदुरुस्ती - शरीर नुसतेच

शरीर सतेज सुदृढ

- प्रा. मनोज देवळेकर

बलदंड असून चालत नाही. त्या शरीराला वेगही असावा लागतो. शरीर लवचिक असावे लागते. शरीरात रग अन् दम ही असावा लागतो. न दमता दीर्घकाळ काम करण्याची क्षमता अनेकदा कसोटीला लागते. खूप लांब पल्ल्याची

पळण्याची रेस जिंकताना,

अनेक तास

चाललेली

टेनिस मॅच

जिंकताना

ताकद,

कैशाल्य

याबरोबरच

ज्याचा

दम

अधिक तो

खेळाडू

जिंकतो.

शरीरात

चपळता,

भराभर गती

बदलण्याची क्षमता असायला हवी.

विविध स्थितींमध्ये शरीराचा तोल सांभाळता यायला हवा. दोन्ही पायांवर

शरीराचा भार आणि तोल आपण

सांभाळू शकतो; त्यात काही विशेष

नाही, पण एका पायावर तोल

सांभाळत उभे राहाणे, हातांवर तोल

सांभाळणे, शीर्षासन, मयूरासन,

एकपादांगुष्ठासन इ. विविध

अवस्थांमध्येही स्वतःच्या शरीराचा तोल सांभाळता येणे हे आवश्यक असते.

डोळे, कान, स्नायू, यांचे सुसूत्रपणे सुसंगठीत असे कार्य व्हायला हवे. काही वेळा हवेतून फुटबॉल येताना आपल्याला दिसतो. त्याप्रमाणे तो अडविण्यासाठी हलतोही पण बॉल पायाखालून निघून जातो, याचे कारण स्नायूंची हालचाल आणि डोळ्यांनी मज्जातंतूंना दिलेल्या संदेशामध्ये सुसूत्रता नसते.

अशा विविध क्षमता वाढविणे म्हणजे शारीरिक तंदुरूस्ती मिळवणे होय. आपण कोणताही खेळ खेळा. त्या प्रत्येक खेळात शारीरिक तंदुरूस्ती अत्यंत आवश्यक असते आणि त्यासाठी योग्य व्यायामाची आवश्यकता आहे.

२) काटकपणा - शारीरिक

सुदृढतेबरोबर काटकपणा हवा. दऱ्याखोऱ्यातून भटकंती करणारे आदिवासी अतिशय काटक असतात. काटकपणा नसेल तर प्रसंगी कष्ट करण्याच्या वेळी माघार घ्यावी लागेल.

३) समतोल विकास - शरीराचा सर्व अंगांनी समतोल विकास होणे आवश्यक असते. त्यासाठी सर्व अवयवांना पुरेसा व्यायाम व्हावा या दृष्टीने तज्ज्ञांच्या सल्ल्याने व्यायामप्रकार निवडावा हे चांगलं. नुसतेच जोर बैठका, नुसतेच धावणे हे व्यायाम सर्वांगास व्यायाम देण्यास पुरेसे नाहीत. त्यासाठी सूर्यनमस्कारासारखा एक व्यायामप्रकार निवडून मग त्याला इतर व्यायामप्रकारांची जोड द्यावी.

४) विविध परिस्थितींमध्ये टिकून राहण्याची क्षमता - विविध

परिस्थितींमध्ये स्वतःला टिकवून ठेवण्यासाठी शरीर तयार असणं हे शारीरिक विकसनाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहे. रणरणाच्या उन्हात मैलोनूमैल चालता येणं, मुसळधार पावसात, कडाक्याच्या थंडीतही तासन्तास काम करता येणं हे खूप आवश्यक आहे; नाहीतर थोड्या पावसात भिजल्याने ताप-सर्दी-खोकला येणं, थोडं उन्हा लागलं की डोकं दुखायला लागणं असं होत असेल तर कितीही तंदुरूस्त शरीर असलं तरी त्याचा उपयोग शून्य! प्रसंगी दिवस दिवस, तासन्तास पाण्याशिवाय राहता येणं, उपाशीपोटी काम करता येणं, सलग २४-३६-४८ तास जागे राहून काम करता येणे हे या क्षमतेशिवाय केवळ अशक्यच! ही क्षमता प्रयत्नपूर्वकच वाढवावी लागते.

५) शरीराची रोगप्रतिकार शक्ती - काहीजण म्हणतील आजारी पडले की डॉक्टर रोगप्रतिकारशक्ती वाढविण्यासाठी 'AntiBiotics' देतात. त्याने रोग-प्रतिकारशक्ती वाढते खरी. पण ही औषधे नष्ट झालेली रोगप्रतिकारक शक्ती परत मिळविण्यास मदत करतात. आपल्या रोजच्या दिनक्रमात ही रोगप्रतिकारक शक्ती औषधाशिवाय वाढविता येऊ शकते. साध्या साध्या आजारांना उगाच औषध घेऊ नये. सर्दी, खोकला या साध्या आजारांसाठी "काळ" व योग्य पथ्य हे एकच औषध आहे. साधारणतः तीन चार दिवसांनी बरे वाटतेच. औषध जास्त घेऊ नयेत याचं एक कारण आहे आपलं शरीर कुठल्याही गोष्टींना पटकन सामावून घेतं. एकदा आपल्या शरीराला औषधांची सवय

झाली की त्याशिवाय बरं वाटेनासं होतं. त्यामुळे कमीत कमी औषधं वापरून, व्यायाम, संतुलित आहार यामुळे शरीराची रोगप्रतिकार शक्ती वाढविता येते.

६) शरीरस्वास्थ्य – शरीरामध्ये काम करत असणाऱ्या विविध यंत्रणा सुरळीतपणे चालणे, त्यांच्या कामात अडथळा, बिघाड न येणे म्हणजे शरीरस्वास्थ्य! म्हणजेच शरीर निरोगी असणे.

परिपूर्ण शारीरिक विकसनाच्या दिशेने वाटचाल करित असताना योग्य आहार घेणे, योग्य व्यायाम करणे, पुरेशी विश्रांती याकडे योग्य लक्ष द्या.

मोकळ्या हवेतील खेळणे, पळणे, दीर्घश्वसन यामुळे शरीरसंपदा वाढवण्यास उपयोग होतो. त्यातल्यात्यात प्रदूषणमुक्त जागी व्यायाम करून आरोग्यसाधना करावी.

व्यायाम कोणताही करा ज्यातून एकाच वेळेस सुयोग्य व्यायाम घडेल, शरीरास लवचिकता येईल असा अनेक अवयवांना ताण देणारा व्यायाम करावा.

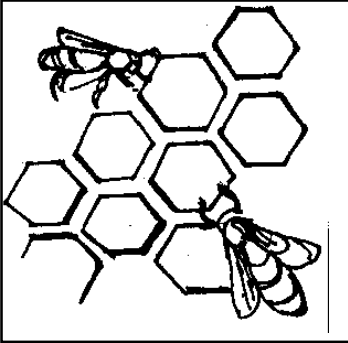
विविध सांघिक खेळ खेळणे, वैयक्तिक खेळ खेळणे, पोहणे, टेकडी चढणे, सायकलवरून दूरदूर फिरणे हे सर्वच व्यायामप्रकार उपयुक्त आहेत यातून एकाचवेळेस अनेक शारीरिक क्षमतांचा कस लागतो. मुद्दाम आपल्या वयाच्या मुलांबरोबर स्पर्धा करून आपल्या कोणत्या क्षमता कमी पडतात याचा शोध घ्या. दम, लवचिकता, गती, वेग, तोल, चपळता, ताकद यातील कशात आपण कमी पडतो? याचा शोध घेऊन त्या वाढविण्यासाठी विशेष व्यायाम करा. सुरुवात थोड्या व्यायामापासून करून हळूहळू व्यायाम वाढवत जा. म्हणजे मग 'खूप करावंस वाटतं हो, पण काय करू? शरीरच साथ देत नाही.' असा पळपुटेपणा करायची वेळ आपल्यावर येणार नाही.

□ □

प्रा. मनोज देवळेकर

ज्ञान प्रबोधिनी, नवनगर विद्यालय
निगडी पुणे.

का? व कसे?

२. मधमाश्यांच्या पोळ्यामध्ये भोके षटकोनी आकाराची का असतात?

उत्तर - षटकोनी आकाराच्या भोकांचा कोणताही पदार्थ अधिक प्रमाणात साठविण्याची क्षमता असते. त्याचप्रमाणे चौकोनी अथवा त्रिकोणी आकाराच्या वस्तूपेक्षा षटकोनी आकाराची वस्तूची ताकद जास्त असते. त्यामुळे मेण व मध अधिक प्रमाणात साठविल्याने येणारा ताण पेलण्याची क्षमता वाढते म्हणून मधमाश्यांच्या पोळ्याची भोके षटकोनी असतात.

फुल चिमुकले वेलीवरचे वाऱ्यासंगे होते खिदळत, सुगंध नामी पंख पसरूनी आनंदाने होते डोलत. २५

प्रायोजक : बजेट कन्स्ट्रक्शन, १०२ 'वीरशांती', क्रांती चौक, औरंगाबाद.

१	२		३			४	
५						६	७
		८			९		
१०	११			१२		१३	
	१४			१५	१६		
१७			१८		१९	२०	
२१			२२				
		२३			२४		

शब्दकोडे

आडवे शब्द -

- १) दिवाळीतील एक दिवस.
- ५) नंतर चहा/काँफी पिण्यासाठी वापरले जाणारे काचेचे पात्र,
- ६) पर्वा,
- ८) मारल्यानंतर दिसणारे,
- ९) चैत्रांत झाडांना फुटणारे धुमारे,
- १०) युद्धामध्ये सैन्याला याची गरज भासते.
- १३) एक पक्षी, कालमापनातील एकक,
- १४) मैद्याची पोळी,
- १५) 'ययाति' कादंबरीतील महत्वाचे पात्र,
- १७) निवडणुकीत याला महत्त्व असते.
- १९) समस्त,
- २१) इतिहासात वर्ष असे लिहितात.
- २२) सहा कोन असलेला
- २३) एक शस्त्र,
- २४) एक शीतपेय

उभे शब्द -

- १) चमत्काराशिवाय..... नाही.
- २) मस्ती,
- ३) अ..... मन माझे नावरे आवरिता,
- ४) थंडावा,
- ७)..... आईकडून नाते,
- ८) मुख,
- ११) शाश्वत,
- १२) कावळा,
- १६) गोलाचा १/४ भाग.
- १७) प्रत्येकाला येथे जावेच लागते
- १८) प्रत्येकजण संवाद साधण्यासाठी याचा वापर केला जातो,
- २०) एक प्रसिद्ध सरोवर
- २१) उत्सव

२६) **संक्रमण नित्य होत आहे, संक्रांतीची गरज आहे. हलवा तिळगुळ माध्यम आहे, शांती प्रेम साध्य आहे.**

चि. आसावरी सुरेश ठेंबे, डोंबिवली हिच्या वाढदिवसानिमित्त तिच्या तर्फे प्रबोधक मित्र-मैत्रिणींना यशस्वी धडपडीसाठी शुभेच्छा

अभिमन्यूचे वारस होऊ या

- दत्ता श्री. टोळ

प्रबोधक मित्रांनो,

अन्याय, अपप्रवृत्तीशी झुंज याबद्दलची कथा वाचली, दूरदर्शनवरील तसा कार्यक्रम पाहिला तर सत्याचा जय झाल्यामुळे आपल्याला आनंद होतो, समाधान वाटते. आपणदेखील असं काही दिश्यांवाड करावं असं तुम्हांला वाटत असणार!

पण आपल्याला हे कसं जमणार! असा विचार तुमच्यापैकी काही जणांच्या मनात येईल. झटकून द्या तो विचार, मनातून तो दूर करा. बुडणाऱ्याला वाचवणे, आगीतून एखाद्याला सुरक्षितपणे बाहेर काढणे, चोर किंवा गुंडांना पकडणे अशी वेगवेगळ्या प्रकारची साहसी कृत्ये तुमच्या वयाच्या अनेक बालकांनी केलेली आहेत. भारत सरकार अशा शूर साहसी मुलांचा पुरस्कार देऊन गौरव करते. सन १९५८ पासून म्हणजे गेली ३८ वर्षे ही प्रथा आहे. आजपर्यंत ३६८ मुलगे व ११७ मुली अशा ४८५ जणांना हा पुरस्कार मिळाला आहे. त्या शूर मुलांचा दिल्लीत २६ जानेवारीला पंतप्रधान अथवा राष्ट्रपतींच्या हस्ते गौरव करण्यात येतो. अशा मुलांची ह्याच दिवशी सन्मानपूर्वक मिरवणूक काढण्यात येते. प्रसंग आलाच तर तुम्ही देखील असं साहस सहजपणे करावं अशी प्रेरणा त्यातून आम्हांला मिळावी आणि तुम्हीही अभिमन्यूचे वारस व्हावं ही या कथालेखनामागची भूमिका अन् अपेक्षा!

उत्तर दिल्ली भागातील जुन्या यमुना ब्रिजजवळ बिहारी बिल्डिंग आहे. ह्या बिल्डिंगमध्ये रामप्रसाद राय नावाचे एक सद्गृहस्थ राहतात. खाऊनपिऊन सुखी अशी रामप्रसादची परिस्थिती. रामप्रसादना एक मुलगा आहे. तोच आपल्या कथेचा हिरो. मोठा हुशार अन् चुणचुणीत आहे दीपक. दीपक अवघा नऊ वर्षांचा असतानाची हकीकत.

दीपक हा राजीव गांधी विद्यालयात

शिकण्यासाठी जाऊ लागला- शाळेची इमारत पक्क्या बांधकामाची नव्हती. बांबू, तट्ट्या अन् पोत्याचे छप्पर अशा खोल्या होत्या.

शाळा सुटली की किंवा शाळेला सुट्टी असली की दीपकचा मुक्काम मैदानावरच असे. 'चुकला फकीर मशिदीत' असं म्हटलं जातं. त्याच्या संदर्भात 'चुकला दीपक सापडेल मैदानात' असं म्हणणं अतिशयोक्तीचं होणार नाही.

अभ्यासाइतकंच त्याची व्यायाम, खेळ अन् ट्रेकिंगमध्ये गती होती. शाळेच्या 'बलभीम' गटाचा तो गटनायक होता. साधा मल्लखांब,

दोरीचा मल्लखांब अन् अवघड कडेकपारी बिनदिवकत पार करणं हा त्याचा आवडता छंद.

एका पंधरा ऑगस्टची हकीकत. शाळेत झेंडावंदन होते. गटनायक असल्यानं दीपककडे ध्वजारोहणाची व्यवस्था सोपवली होती. बारा ऑगस्टला दीपकने सर्व तयारी पूर्ण केली होती. समारंभाचा दिवस उजाडला. ध्वजस्तंभाच्या भोवतालच्या वर्तुळात दीपक पाहुण्यांसमवेत उभा होता. पाहुण्यांनी झेंडा फडकवण्यासाठी दोरी ओढली. आभाळातून पुष्पवृष्टी झाली. आभाळाकडे झेप घेत ध्वजा वरती निघाली. तोच विद्यार्थीसमूहातून एकदम आवाज उमटला,

“अरेsss रे, ध्वज पडला” उजव्या हाताची तीन बोटे जुळवून ध्वजाला वंदन करीत वरती पहात असणाऱ्या दीपकच्या नजरेतून ते सुटले नाही. ध्वजाची शान रहावी यासाठी ध्वज जमिनीवर पडण्यापूर्वीच दीपकने ध्वजस्तंभावर माकडासारखी उडी मारली. उजव्या हाताने त्याने वरचेवर ध्वजदोरी पकडली. ती दातात धरली. नारळ काढणारे झाडावर ज्या पद्धतीने चढतात त्या पद्धतीने वर चढत जाऊन त्याने पुन्हा झेंडा फडकवला.

राष्ट्रगीत झाले अन् मुख्याध्यापक दीपकजवळ आले. त्याच्या पाठीवर थाप मारून शाबासकी देत ते म्हणाले,

“आज तुझ्यामुळं अनवस्था प्रसंग टळला; पण ध्वजस्तंभावर तू एवढा भर्कनू कसा चढलास?”

“सर तो मल्लखांबपटू आहे. एक हात सोडून, शिवाय मल्लखांबावर पोटातने तोल सांभाळणे तसेच दोराच्या मल्लखांबावर शवासन असे अनेक प्रकार येतात त्याला.” क्रीडाशिक्षकांनी मुख्याध्यापकांना माहिती दिली.

“परवा शनिवारी शेवटच्या तासाला त्याचा गौरवसमारंभ आयोजित करा.” मुख्याध्यापक सूचना देऊन गेले. काही दिवसानंतर.....

तो दिवस होता गोकुळाष्टमीचा. हनुमान व्यायाममंडळाने दहीहंडी

फोडणाराला पाचशे रुपयांचे बक्षीस जाहीर केले होते. गल्लीतील काही मुलांनी माणसांचा मनोरा करण्याचा सराव केलेला होता. हलगी अन् लेझिमच्या तालावर रात्री अकरा वाजता दीपक अन् त्याचे मित्र दहीहंडी फोडायला निघाले. सगळे चौकात आले. तुफान गर्दी होती. हलगी वाजू लागली अन् माणसांचा मनोरा रचला जाऊ लागला. मनोऱ्यावर सर्वात उंच जागी दीपक चढू लागला. त्याच्या अंगावर आजूबाजूच्या गॅलरीमधून पाणी फेकले जाऊ लागले. मनावर ताबा बाळगून असणारा दीपक इंचभर देखील हलला नाही. आपण हललो की बक्षीस तर हुकेल शिवाय सगळे कोसळून मोठा अपघात होण्याचा धोका होता. दीपकने सगळा मारा सहन करित हंडी फोडली. मंडळाला पाचशे रुपये मिळवून दिले.

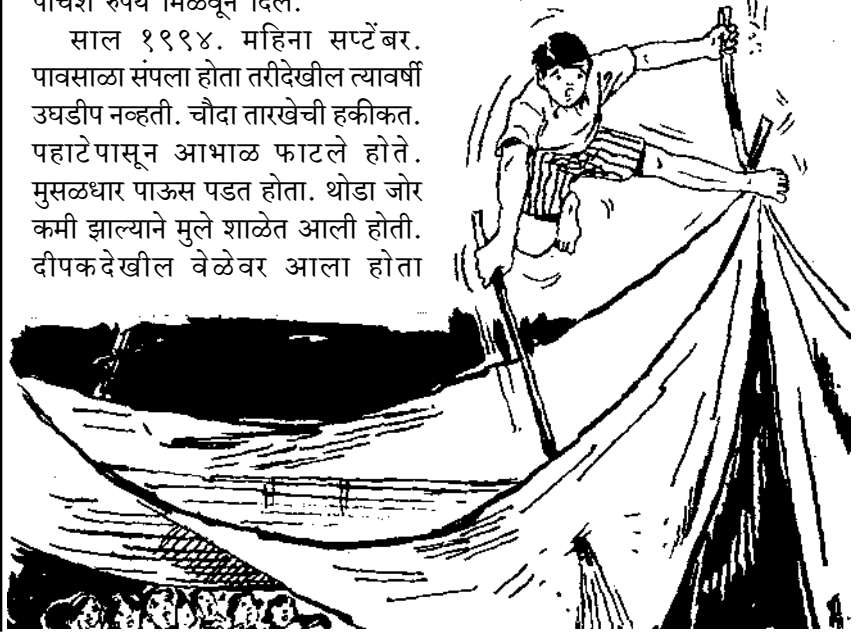
साल १९९४. महिना सप्टेंबर. पावसाळा संपला होता तरीदेखील त्यावर्षी उघडीप नव्हती. चौदा तारखेची हकीकत. पहाटेपासून आभाळ फाटले होते. मुसळधार पाऊस पडत होता. थोडा जोर कमी झाल्याने मुले शाळेत आली होती. दीपकदेखील वेळेवर आला होता

अन्.....

दुपारचे बारा वाजण्याचा सुमार. पावसाने वेग घेतला. धो धो पाऊस पडू लागला. त्यात वाऱ्याने भर टाकली. घराची छप्परे उडून जाऊ लागली. त्यामुळे जमेल तसा अभ्यास सुरू झाला. तेवढ्यात आभाळात वीज कडाडली. सगळीकडे दिवे गेले. आभाळ तर भरून आलेच होते. त्यामुळे सगळीकडे अंधाराचे साम्राज्य पसरले. तेव्हा मुख्याध्यापकांनी शिपायांमार्फत तोंडी सूचना दिली, 'सर्वांनी हॉलमध्ये जमावे'

तो हॉलदेखील लहान व अनेक त्रुटी असलेला होता. शाळेचा शिपाई जवळजवळ ओरडला, "साहेब, छत कोसळणार असं वाटतंय."

सर्वांनी वरती पाहिले. पावसाचे पाणी

ये जरा बाहेर कोषातून तू , हे निळे आकाश घे पाहून तू.

२९

साठल्याने पोत्यांनी तयार केलेले छत् अन् अनेक बांबू कोसळण्याचा धोका निर्माण झाला होता, काय करावे कुणाला समजेना. पावसात जाणं वेडेपणा ठरला असता. सगळे काळजीत पडले.

“कुणीतरी छताला भोकसा पाडला पाहिजे. म्हणजे एका कोपऱ्यातून पाणी वाहून जाईल. आपण सगळे सुरक्षित राहू.”

“पण पावसानं तकलाद् झालेल्या छतावर चढणार कोण?” एका शिक्षकाचा प्रश्न. सर्वांच्या माना खाली गेल्या. मुख्याध्यापक काय ते उमगले. त्यांच्या चेहऱ्यावर काळजीची दाट छाया पसरली.

“सर, मी चढतो अन् तुम्ही सांगता त्याप्रमाणं छताला भोक पाडतो.” उत्साहाने व आत्मविश्वासाने दीपकने म्हटले.”

“अरे तू लहान आहेस.” त्याची समजूत काढीत मुख्याध्यापक म्हणाले.

“सर, तुम्ही काळजी करू नका. पहाच तुम्ही.” म्हणत दीपकने हलक्या पावलाने छतावर जायला सुरुवात केली. त्याने एक हात मोकळा ठेवला होता. आपला अंगाचा भार छतावर फार पडणार नाही अशा बेताने व छप्पर कोसळेल त्याच्या विरुद्ध दिशेला त्याने अंग झोकून दिले. सगळे श्वास रोखून त्याच्याकडे पहात होते. वर चढताच दीपकने आत्मविश्वासाने सरांना हाक मारली.

“सर, माझ्या हातात लांब काठी किंवा बांबू द्या.”

सगळ्यात उंच असलेल्या शिक्षकाने काठीचे एक टोक हाती पकडून काठी उंचावली. दीपकच्या हातात दिली. दीपकने

हळू हलकेच काठीने पोत्याच्या कोपऱ्यात भोकसा पाडला. ‘बद्क’ असा आवाज करीत साचलेले पाणी खाली पडले.

‘ई ५५ असे ओरडत सगळे दुसऱ्या कोपऱ्यात गेले. साचलेल्या पावसाच्या पाण्याचे ओझे छतावरून कमी झाले. सगळ्यांना हायसे वाटले. दीपक हळूहळू बांबूवरून खाली उतरला.

दीपकचे साहस म्हणून दीडशे विद्यार्थी अन् अनेक शिक्षकांचे प्राण वाचले. त्याच्या ह्या धैर्याबद्दल भारत सरकारने २६ जानेवारी १९९६ रोजी दिल्लीला दीपकचा समारंभपूर्वक सत्कार केला.

धन्य तो साहसी दीपक राय! ज्याने अनेकांचे जीवन उजळले.

□ □

दत्ता श्री. टोळ

स्वरांजली, साहित्य परिषदेसमोर,
पुणे ४११०३०.

कालचक्राशी जुळतीमिळती एकमेव कालिका

ज्ञान प्रबोधिनीची

राष्ट्रीय सौर दिनदर्शिका

प्रत्येक २२ डिसेंबरला म्हणजे सौर पौष १ ला प्रसिद्ध होणारी दिनदर्शिका! पौष ते मार्गशीर्ष (अग्रहायण) अशा वर्षाच्या या दिनदर्शिकेत सर्व सण, वार, दिनविशेष, जुने पंचांग, इंग्रजी महिने व तारखा यांची एकत्र माहिती मिळते. सर्व दिनदर्शिकेचे मूल्य रु. २० मात्र.

छत्र प्रबोधनच्या प्रत्येक प्रबोधकच्या घरी हवीच! स्थानिक कार्यालयांमध्ये उपलब्ध.....

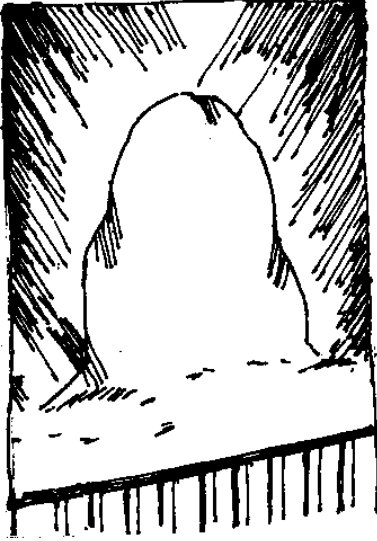
चित्तरारक अमरनाथ यात्रा

भाग - २

- अनिल देशमुख

मागील अंकात आपण लेखकाच्या अमरनाथ यात्रेचा पहिला भाग वाचला. निसर्गाच्या रौद्र भीषण अवताराच्या साक्षात्कारानंतर लेखकाने केलेला परतीचा प्रवास ह्या उर्वरित लेखात.....

चालायला सुरुवात केली आणि काही पावलांवर असलेल्या तंबूतून हाक ऐकू आल्याने डोकावलो. तिथे काही हमाल थांबले होते आणि तेच हाका मारीत होते. तिथे एक १६-१७ वर्षांचा मुलगा डोके गुडघ्यात घालून जवळजवळ बेशुद्धावस्थेत बसला होता. हातपाय चिखलाने माखलेले. त्याला जागे करायचा प्रयत्न केला. पण त्याच्याकडून काहीच हालचाल नाही. शेवटी तसेच त्याचे डोके वर करून त्याच्या तोंडात ब्रॅंडी घातली आणि देवाच्या भरवशावर सोडून पुढे चालायला लागलो. थांबणे

अमरनाथची कथा

लोककथेनुसार अमरनाथच्या गुहेत भगवान शंकरांनी पार्वतीला अमरत्वाची कथा सांगितली. ही कथा ऐकून शंकरांना अमरत्व प्राप्त झाले. तेव्हा ही कथा आपणालाही सांगावी असा पार्वतीने हट्ट धरला. स्त्रीहट्टपुढे हार मानून भोलेनाथांनी मान्यता दिली. पण कथा दुसऱ्या कोणी ऐकू नये म्हणून हिमालयातील अमरनाथच्या गुहेची वाट धरली. चंदनवाडीत डोक्यावरील चंद्राला निरोप दिला. शेषनागाला शेषाला वस्तीला ठेवले. पंचतरणीला गंगेला विसावा दिला. गुहेत जाऊन पार्वतीला कथा सांगण्यास सुरुवात केली. कथा सांगता सांगता पार्वतीला झोप लागली. तिचे हुंकार थांबले. पण ह्या गुहेत दोन कबुतरे होती. ती हुंकार देत राहिली. त्यांनी कथा ऐकल्यामुळे ती अमर झाली. ही दोन कबुतरे अजूनही गुहेत पाहायला मिळतात.

खरेखोटे भगवान जाणे! पण भौगोलिक परिस्थितीचा वापर करून केलेला कल्पना विलासही विलोभनीयच!

झोपली फुलपाखरे दाटीवाटी वृक्षी, तृणपात्यांवरती दवबिंदूंची नक्षी.

३१

शक्यच नव्हते. इथपर्यंत ५ कि.मी. चे अंतर कापले होते. या पुढची चढण गणेश टॉप या सर्वात उंच म्हणजे १५,००० फूट उंचीवर नेणारी ६ कि.मी.ची वाट होती. बर्फ अजून पडतच होते. १०-१५ फूटांवरचेही दिसत नव्हते. पण मध्येच खूप उंचावर माणसांच्या धूरकट आकृत्या दिसायच्या. अजून तिथे पोहोचायचे आहे याचे दडपण यायचे. पण तिथपर्यंत माणसे गेली आहेत तेव्हा आपणही जाऊ हा दिलासाही वाटायचा. गणेश टॉप जवळ यायला लागला तसा बर्फाचा जोरही वाढला. दरीतून धुक्याचे लोट वर येत होते. पायवाटेवर घोट्याएवढे व आजूबाजूला बर्फच बर्फ. आतापर्यंतच्या दोन सहलीत हिमालयाच्या भव्य दिव्य भारून टाकणाऱ्या सौंदर्याचे दर्शन झाले होते. यावेळी त्याच्या रौद्र रूपाचे होणारे दर्शन थरकाप उडवून टाकणारे होते. २-२॥ हजार यात्रेकरूंची रांग, पण निःशब्द शांतता होती.

गणेश टॉपला पोहोचलो तेव्हा सगळे वातावरण बर्फमय झाले होते. तिथे एक मिलिटरीचा तंबू होता. जो तो त्या तंबूत शिरायचा प्रयत्न करीत होता आणि तेथील रक्षक अक्षरशः काठी हातात घेऊन सगळ्यांना हाकलत होता. “टेंपरेचर शून्याखाली जातेय! कोणीही इथे थांबू नका. थांबाल तर मराल!” आणि ते खरेच होते.

अधूनमधून ब्रँडीचा घोट घेत आणि चालत राहात एकदाचा गणेश टॉप पार केला. खरेतर पिटू इथपर्यंतच येणार होतो. पण एकंदर परिस्थितीमुळे पुढचा थोडा उतार आणि नंतरचा चढ इथपर्यंत ते आले. यापुढे उतारच होता. सॅक्स पाठीवर घेतल्या. पुढे

उतार असल्याने जवळजवळ पळतच उतरायला सुरुवात केली. शेषनाग गाठायच्या नादात बर्फ पडायचा कधी थांबला हे कळलेच नाही. शेषनाग दिसू लागले आणि जीव भांड्यात पडला. पाठीवरच्या सॅकचे ओझे आता जाणवायला लागले होते. सकाळपासून सहा बिस्किटे आणि थोडेफार बेदाणे-मनुका याशिवाय पोटात काहीच नव्हते. आता संध्याकाळचे ६ वाजायला आले होते. शेषनागच्या पहिल्या भागात पोहोचलो आणि सॅक अक्षरशः फेकून दिली. हिमनदी ओलांडून पुन्हा थोडा चढ चढण्याचे त्राण काही अंगात नव्हते. अखेर हमाल मिळाले. त्यांना तंबू शोधून घायला सांगितले आणि हिमनदी पार करून शेषनागच्या मुख्य भागात प्रवेश केला. तंबूचे भाव आकाशाला भिडले होते. काल १० जणांच्या तंबूला २२०० रु. दिले होते. आज ५ जणांसाठी तेही जमिनीवर झोपण्यासाठी रु. ३०००/- पण विचार करण्याची अवस्था नव्हती. तंबूत गाद्या आणि रजया आहेत हे पाहिले आणि सामान आत टाकले.

यावेळी ८-८॥ वाजले असतील पण वाटत होते १२-१२॥ वाजल्यासारखे. हमालालाच जेवण आणायला सांगितले होते. तो घेऊनही आला. त्याने आणलेले जेवण कंदीलाच्या प्रकाशात उरकले. तेही पांघरूणात बसूनच. बाहेर पावसाचा तडाखा चालूच होता. अजूनही यात्रेकरू येतच होते. त्यांचे तंबू मिळविण्यासाठी चाललेले प्रयत्न आणि एकमेकांना शोधण्यासाठी मारलेल्या हाका ऐकू येत होत्या. आम्ही मात्र तंबू पॅकबंद करून निद्राधीन झालो.

सकाळी दला जाग आली ती यात्रेकरूंच्या आवाजांनी. शेषनागामधून बाहेर पडण्यासाठी सगळ्यांनी हालचाल चालू केली होती आणि पिठुंना हाकारण्यास सुरुवात केली होती. पिठु मिळणे अवघड होते. तरीही आम्ही दोन महागडे पिठु मिळविले आणि आवराआवर करून पुढे कूच केले.

शेषनागापासून अर्धा एक कि.मी. पर्यंत रांगेतून चाललो आणि थांबलो. आगे जाम था। आता डाव्या हाताला दिसणारे शेषनागाचे तळे पूर्णपणे गोठले होते. उजव्या हाताला उंच डोंगर होता आणि मधल्या चिंचोळ्या रस्त्यावर ५-५ च्या रांगेत लोक उभे होते. पुढे काय घोटाळा आहे कळत नव्हते. या एकाच ठिकाणी १॥ तास थांबून होतो. पाऊस पडतच होता. वातावरण अंधारलेलेच होते. केव्हाही बर्फ पडायला लागेल ही भीती होती. प्रत्येक क्षण युगासारखा भासत होता. या गतीने चंदनवाडीपर्यंत पोहोचणार का इथेच इतिश्री होणार असाही विचार मनात यायचा. पण एवढ्या गर्दीतही ढकलाढकली हा प्रकार नव्हता. सगळे शांतपणे उभे राहत व रांग पुढे सरकली की पुढे पुढे सरकत. काही लोक डोंगरावर किंवा तळ्याच्या दिशेने खाली उतरून पुढे जाण्याचा प्रयत्न करत होते पण ते फारच धोकादायक होते. १॥ तासानंतर हळूहळू सरकत एका हिमनदीपाशी आलो. रांग लागण्याचे हेच कारण होते. निसरड्या बर्फावरून एक एक जण कसातरी पत्तीकडे जात होता. हा अडथळा पार केल्यावर मात्र पायांनी वेग घेतला. आता चंदनवाडीला पोहोचण्यात

काही अडचण दिसत नव्हती आणि चंदनवाडीला पोहोचलो की पुढे बसने पहलगाम आणि मग लॉजवर जाऊन उबदार अंधरूणात! मनावरचे दडपण खूपच कमी झाले होते.

फर्लांगभराच्या अंतरात जवळपास हजार एक यात्रेकरू रांगेने वाटचाल करित होते. पण सर्वत्र निःशब्द शांतता होती. वाहत्या पाण्याचाच काय तो आवाज मधूनमधून येत होता.

पाऊस कमी जास्त पण सतत पडत होता. पिसू घाटीचे चढण दिसू लागले आणि पुन्हा धुक्याचे लोट दरीतून येताना दिसू लागले. माथ्याजवळ आलो तेव्हा धुके चांगलेच दाट झाले होते. पुन्हा वाटचाल मुंगीच्या पावलांनी सुरू झाली. दरीच्या बाजूला धुक्यामुळे काहीच दिसत नव्हते. वाट चिंचोळी, त्यातूनच घोडेवाले पुढे जाण्यासाठी धडपडत. माथ्यावर आलो. तिथे अजूनही एक लंगर चालू होते. तिथे गरमगरम साजूक तुपातला शिरा मिळाला. शिरा पोटात गेल्यामुळे तरतरी आली. पिसू घाटीचा उतार सुरू झाला. पडलेल्या पावसामुळे आधीच कच्चा असणारा रस्ता जागजागी वाहून गेला होता. वाटचाल मोठमोठ्या दगडधोंड्यातून! मधेच डोंगरउतारावरून पडणारे धबधबे, रस्त्यातून वहाणारे गुढ्याएवढे पाणी आणि लोकांची ही गर्दी! अखेर एकदाचा तळ आला आणि जीव भांड्यात पडला. अजूनही चंदनवाडी २ कि.मी. होते. अखेर तेही अंतर संपले. सगळ्या अडचणीतून पार पडल्याचा आनंद झाला.

बससाठी चंदनवाडी ओलांडून जायला

माणसाचे दुःख 'माझे' बनत आहे, सोसताना मी नव्याने घडत आहे.

३३

बुद्धिमत्ता चाचण्यांसाठी भेटा अथवा लिहा - प्रज्ञा मानस संशोधिका, ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे

हवे होते. चंदनवाडी माणसांनी ओसंडून वाहात होती. लंगर, हॉटेल्स, दुकान जिथे मिळेल तिथे लोकांनी आसरा घेतला होता. बसस्टॅंडवर आलो आणि संकटे संपल्याचा आनंद मावळला. कारण स्टॅंडवर दोनच बसेस होत्या. त्यातली एक चिखलात रुतली होती. अखेर घोडे ठरवून आम्ही पुढच्या प्रवासाला निघालो होतो. आमचा प्रवास चालूच होता. एव्हाना अंधार झाला होता. चालणाऱ्यांची सोबत संपली होती. आम्हीच ८ जण रस्त्यावरून जात होतो. पूर्ण काळोख झाल्यास काय? निघताना हा विचारच डोक्यात आला नव्हता. पण सुदैवाने पौर्णिमा नुकतीच झाली असल्याने आभाळ दाटलेले असूनही सतत अंधुक प्रकाश साथ देत होता. अधूनमधून एखादी छोटी वस्ती लागत होती. सगळे मुसलमान! मोतदारही मुसलमान. पण अतिरेक्यांची भीती काही मनाला चाटून गेली नाही. कारण डोक्यात एकच विचार होता पहलगामला पोहोचणे. त्यामुळे सतत १४ कि.मी. घोड्यावर बसून अंग जरी अवघडले

होते तरी मन आनंदित होते. अखेर एकदाचे पहलगाम आले. अंधारातच ओळखीची पाटी दिसली. अरे हे तर आपले लॉज.

घोडेवाल्याला लॉजच्या दारापर्यंत घोडे न्यायला लावले. हॉटेलमध्ये

शिरताच इतकावेळ सतत हालचालीमुळे न वाजणारी थंडी अंगात शिरली. दातावर दात आपटू लागले. कोणीतरी शाल आणून दिली. हॉटेलवाल्यांनी शेगडी पेटवून आणली. तेव्हा कुठे थंडी कमी झाली.

चालून चालून आणि ओल्या बुटामुळे सगळ्याचे पाय सोलवटून निघाले होते. जखमांना मलमपट्टी करून आणि गरम गरम पिठले भात खाऊन झोपी गेलो. ते दुसऱ्या दिवशी जम्मूच्या दिशेने कूच करायची स्वप्ने पाहात.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सगळे सामान आवरून लॉज सोडले आणि गाडीत बसण्यासाठी निघालो. रस्त्यावर गाड्यांच्या रांगा लागल्या होत्या. त्यातून वाट

काढत काढत बसेसपर्यंत पोहोचलो. त्या जिथे उभ्या केल्या होत्या तिथेच होत्या. जवळ जवळ ३ हजार बसेस चिखलात

अडकून पडल्या होत्या. त्या काढण्यासाठी एकच क्रेन उपलब्ध होती. एक बस बाहेर काढायला अर्धा ते पाऊण तास या हिशोबाने आमचा नंबर लागायला महिना दीड महिना तरी लागला असता. १५/१६ कि.मी. वर पूल वाहून गेला असल्याने गाड्या पुढे जात नसल्याचे कळले. आता बसमध्येच मुक्काम करण्यावाचून गत्यंतर नव्हते. यात्राकंपनीच्या मालकांनी तिथेच एका बंगल्याच्या आवारात स्वंपपाक घर थाटले आणि पहलगाम मुक्काम चालू झाला.

पाऊस जरी नसला तरी वातावरण ढगाळच होते. तेच सावट मनावरही आले होते. चिखलामुळे आणि दुखऱ्या पायांमुळे कुठे जावेसे वाटत नव्हते. त्यामुळे सगळा वेळ बसमध्येच जात होता. संध्याकाळी वातावरण जरा निवळले. रात्री चक्क चांदणे होते. पण सकाळी उठलो तो पुन्हा आभाळ दाटून आले होते. मन उदास झाले. ११/१२ च्या सुमारास प्रकाश जरासा वाढायला लागला. १२-१२॥ ला डोक्यावर निळा तुकडा दिसायला लागला आणि १॥ -२ च्या सुमारास चक्क ऊन पडले. वातावरण एकदम उल्हासदायक झाले.

नंतरचे ४ दिवस हवा स्वच्छ असल्याने मजेत गेले. रोज एकदा कोणीतरी गावात जाऊन यायचे आणि रस्ते निश्चित चालू होणार म्हणून बातमी सांगायचे. ३/४ वाजेपर्यंत आशा वाटायची, संध्याकाळ झाली की मन मुक्कामाची तयारी करायचे. १०-१५ हजार वस्तीच्या गावात १ ते १॥ लाख लोक अडकून पडले होते. संपूर्ण गावात एस.टी.डी.ची सोय एकाच ठिकाणी होती. तेव्हा फोन करण्याचा प्रश्नच नव्हता.

करायचे काहीच नसल्याने जेवणखाण, गप्पागोष्टी, थोडेफार फिरणे आणि आराम यात वेळ घालवत होतो. दिवसभर मैदानात नाहीतर गाडीत. रात्र गाडीत. त्यातही एका रात्री अतिरेकी आल्याची हूल उठली. खाली उतरून सगळ्या गाड्यांच्या खाली/टपावर तपासणी केली गेली. पण कोणी सापडला नाही.

चौथ्या दिवशी एकदाच्या सगळ्या बसेस मार्गस्थ झाल्या. सकाळीच पहलगामच्या बाजारात फेरफटका मारला होता. त्यावेळी गर्दीत एक एक पाऊल टाकणे अवघड झाले होते. त्याच बाजारातून बस जाताना गाव ओस पडल्याचे जाणवत होते.

पहलगाम ते जम्मू प्रवास १२ तासाचा आहे. पण जागोजागी वाहून गेलेले रस्ते, डोळे फिरायला लावणाऱ्या जुन्या जम्मू काश्मिर रस्त्याने केलेला प्रवास, घाटातच केलेला रात्रीचा मुक्काम यामुळे या प्रवासाला ४८ तास लागले. वाहून गेलेले रस्ते लष्कराने बुलडोझरने तात्पुरते केलेले असत. या सगळ्या रस्त्यांवरून रात्री अपरात्री केलेला प्रवास, मध्येच आलेला जोरदार पाऊस हे सगळेच अनुभव चित्तथरारकच होते. मध्येच एका गावात एस.टी.डी. बूथ दिसला. तिथून घरी फोन लावला आणि सहज लागला. १५ तारखेनंतर २७ ला प्रथमच घरी खुशाली कळवता आली. मनाने सगळेच पुण्याला पोहोचलो होतो.

□ □

श्री. अनिल देशमुख
श्री स्वामी 'छाया, नवसह्याद्री सोसा.,
गणेश नगर, पुणे ३८.

विश्वची झाले माझे मंदिर, जीवा जीवातून प्रकटे ईश्वर.

३५

रु. २५०/- देणगी देऊन वाढदिवसानिमित्त आपल्या नावाने छात्र प्रबोधनमधील एक पान प्रायोजित करा.

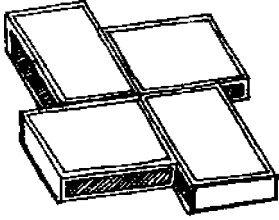
घरातील रिकाम्या काड्यापेट्यांचा कलात्मक वापर करून आपण विविध प्रकारच्या वस्तू बनवू शकतो. बिनखर्ची काड्यापेट्यांचा सुंदर 'पीनहोल्डर' कसा बनवायचा हे आपण पाहू.....

साहित्य : चार काड्यापेट्या, रंगीत पेपर, पोस्टर कलर्स, ब्रश, मोती किंवा ड्रॉइंग पीनस, फेविकॉल, कात्री.

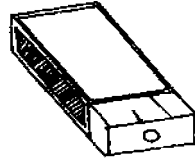
कृती : १. चार काड्यापेट्या घ्या. स्वस्तिकाच्या आकाराप्रमाणे त्या एकमेकांना चिकटवा. चिकटवलेल्या चार काड्यापेट्यांना रंगीत पेपर लावा. त्यावर सजावट करा.

२. काड्यापेट्यांतील चार ड्रॉवर्स रंगवा. प्रत्येक ड्रायव्हरला एक-एक मोती चिकटवा किंवा ड्रॉइंग पीन लावा. त्याचा हँडल म्हणून उपयोग करा.

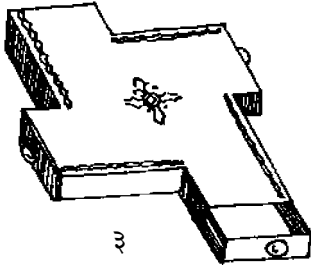
३. सजावट झाली की प्रत्येक कप्प्यात टाचण्या, रबरबॅन्डस, 'यु' पीन्स अशा छोट्या छोट्या गोष्टी ठेवा.

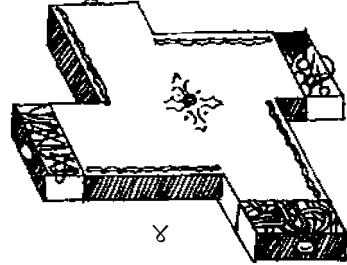
१

२

३

४

श्री. सतीश देशपांडे, ३८, आशीर्वाद, सावरकर नगर, माणिकबाग, सिंहगड रस्ता, पुणे ५१.

दैनंदिन जीवनात येणारा थकवा, कंटाळा घालविण्यासाठी आपण सर्वजण कुठेतरी सहलीला जात असतो. सहल ही नेहमी निसर्ग सहवासात, डोंगरदऱ्यांच्या सान्निध्यात जाऊन अनुभवली जाते. मनाची शरीराची मरगळ तिथल्या मोकळ्या, स्वच्छ हवेत चटकन दूर होते. एका वेगळ्या चैतन्यदायी अनुभवाची तिथे आपल्याला ओळख होते आणि आपण परत आपल्या शहरी वातावरणात गुरफटून (की घुसमटून) जातो.

पण आजकाल अशी निसर्गरम्य ठिकाणे कमी होत चालली आहेत. घनदाट जंगले झपाट्याने नाहीशी होत आहेत. वृक्षांची तोडणी अमर्यादपणे, अमानुषपणे होत आहे. 'झाडे लावा झाडे जगवा' हे सांगण्याची गरज भासते आहे. त्याचे कारण म्हणजे सर्वांना भेडसावणारी समस्या 'प्रदूषण'. हवेचे प्रदूषण, पाण्याचे प्रदूषण, ध्वनी प्रदूषण ही आजची समस्या एका अक्राळविक्राळ स्वरूपात आपल्यापुढे उभी आहे.

'निसर्गायण' या पुस्तकात याच प्रश्नाचा विचार फार समग्रपणे मांडलेला आहे. आजपर्यंत माणसाचं जीवन

वाचलेच पाहिजे असे काही

निसर्गायण

- सौ. सुषमा निसळ

निसर्गाच्या सहवासात, परस्परावलंबी सहकार्याने व्यतीत होतांना दिसत होतं. पण गेल्या दहा-वीस वर्षात औद्योगिककरणाची वाढ प्रचंड प्रमाणात झालेली आहे. त्यामुळे नैसर्गिक संपत्ती फार वेगाने खर्ची पडत आहे. पुनर्निर्मिती शक्य नसलेले अनेक स्रोत कोणताही विचार न करता वापरले जात आहेत आणि या सर्वांचा एकत्रित परिणाम आहे. सर्व प्रकारचे 'प्रदूषण' निसर्गाचा समतोल कुठेतरी बिघडतो आहे आणि त्यामुळे नजिकच्या भविष्यकाळात मानवजात विनाशाच्या उंबरठ्यावर येऊन उभी ठाकलेली आपल्याला दिसणार आहे.

औद्योगिकरण आणि आधुनिकीकरण, यंत्रशक्तीचा अतिरिक्त वापर यातून आज अनेक समस्या भेसूर स्वरूपात आपल्यापुढे उभ्या आहेत. प्रचंड प्रमाणावर होणारी वृक्षतोड, त्यामानाने कमी पडणारे वृक्षसंवर्धन यामुळे पर्जन्यमान कमी होत चालले आहे. वीजनिर्मितीसाठी निर्माण केलेल्या अणुभट्ट्या किरणोत्सर्जनाचा धोका निर्माण करीत आहेत. या सर्वांच्या मुळाशी माणसाचा उपभोगाचा हव्यास कारणीभूत आहे.

'निसर्गायण' म्हणजे निसर्गाकडून आपण जेवढे काही घेतो तेवढे त्याला परत दिले पाहिजे. सध्या उपभोगाच्या अतिरेकापायी निसर्ग ओरबाडला जातो आहे. त्याच्याशी मैत्री करून सुसंवाद

वादळ वाऱ्याचा सोमुनिया मारा । देई फळभारा झाड आम्हां ।।

३७

होऊ या सभासद छात्र प्रबोधनचे, रुजवू या बीज मनी राष्ट्रसेवेचे।

साधण्याची गरज आहे. या पुस्तकामध्ये लेखकाने आपल्याला या सर्व समस्यांची तीव्रता फार चांगल्या रितीने समजावून सांगितली आहे. माणसाप्रमाणेच झाडांनाही भावना असतात. आपलं वागणं, बोलणं त्यांना समजू शकतं. प्रेम, तिरस्कार या परस्परविरोधी भावनांना वनस्पती तसाच प्रतिसाद देऊ शकतात. सतत गोड आर्जवी भाषेत बोलल्यानंतर निवडुंगाचे काटे गळून जाऊ शकतात. शास्त्रज्ञांनी असे प्रयोग केलेले आहेत. आज माणसामाणसातील प्रेमभावना संपुष्टात येऊ लागली आहे तेथे वृक्षवेलांचा विचार कोण करणार? पण हे सगळं प्रयत्नपूर्वक, जाणीवपूर्वक घडायला हवं आहे. झाडांचं, वृक्षांचं संवर्धन व्हायला हवं आहे. या पुस्तकात लेखकाने अनेक उदाहरणांसह या प्रश्नाचे महत्त्व आपल्याला समजावून दिलेले आहे.

भारतीय संस्कृतीमध्ये हा विचार पार पूर्वीपासून मांडलेला आहे. वृक्षांच्या संवर्धनाचे महत्त्व तुकारामांच्या 'वृक्षवल्ली' आम्हा सोयरी, वनचरे' या अभंगात सहजपणे व्यक्त झालेले आहे. पूर्वीच्या काळी केळीच्या पानावर जेवण्याची प्रथा होती. जेवणानंतर ती पाने गुरे खाऊन टाकत. त्यामुळे कचराही नाही आणि प्रदूषणही नाही. आज या ठिकाणी आपण प्लास्टिकचा वापर करित आहोत. त्याची जळून राख होऊ शकत नाही. तसेच ते कुजतही नाही. त्यातून फक्त मोठ्या प्रमाणावर प्रदूषण होत आहे.

हे सर्व वाचताना तुम्हांला असे वाटेल की आता आपल्यापुढे विनाशाशिवाय

कोणताच मार्ग उरला नाही की काय? पण असा नकारात्मक, निराशावादी विचार करण्याची आवश्यकता नाही. या पुस्तकात लेखकाने त्यातून बाहेर पडण्याचे मार्गही दाखविले आहेत. सर्वात पहिली गरज आहे ती आपली मानसिकता बदलण्याची! आपली अतिरिक्त उपभोगवादी, चंगळवादी वृत्ती बदलण्याची! निसर्गाशी मैत्री करून, त्याच्याशी बंधुभावाने वागण्याचा निश्चय करण्याची. हे सर्व माणसाला सहज जमण्यासारखे आहे कारण शेवटी त्याच्या मुळाशी त्याचाच 'स्वार्थ' आहे.

पुस्तकाबरोबरच लेखकाचाही परिचय झाला तर पुस्तक वाचण्याची इच्छा होते. 'आधी केले मग सांगितले' या उक्तिप्रमाणे लेखक श्री. दिलीप कुलकर्णी यांनी शहरापासून दूर शेतजमीन खरेदी केली आहे. तिथे राहून ते स्वतः पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी आवश्यक असणारे प्रयोग करित आहेत. दैनंदिन पर्यावरण, हसरे पर्यावरण, अणुविवेक अशा प्रकारच्या इतरही वाचनीय पुस्तकांचे लेखन लेखकाने पर्यावरणविषयक जनजागृतीसाठी केले आहे. यापुढील काळात त्यासंदर्भातील नवीन माहिती आपल्याला वाचायला मिळेल. पण तोपर्यंत 'निसर्गायण' मधील मुख्य विचार आपण आचरणात आणू या वृक्षारोपण आणि वृक्षसंवर्धन करून!

निसर्गायण

लेखक : श्री. दिलीप कुलकर्णी
 प्रकाशक - राजहंस प्रकाशन
 पृष्ठ संख्या - १६६, किंमत रु. ५५/-

‘एक फुल, एक हाफ’ आई कंडक्टरला म्हणाली. छोट्या मीनूची आई आणि मीनू बसने तिच्या मावशीच्या घरी जात होत्या. आईच्या ह्या वाक्याने बाहेर टकामका बघणारी मीनू एकदम भनावर आली.

“अर्धे तिकीट कुणासाठी गं आई?” तिने प्रश्नार्थक मुद्रेने विचारले.

“तुझ्यासाठीच गं मीने. तू अजून मोठी झाली नाहीस. मोठं झाल्यावर तुझंही पूर्ण तिकीट लागेल. तोपर्यंत तू आपली लहानच बरी.” आई म्हणाली.

मीनूला खूपच वाईट वाटले. घरात मोठ्या ताईनंतर म्हणून लहान. बसमध्ये प्रवास करायचा तर १२ वर्षांची नाही म्हणून लहान. मोठेपण म्हणजे काय असतं? कसं असतं? याचं तिला प्रचंड कुतूहल होतं. आपण मोठे व्हावे म्हणजे ताई आपल्यावर रुबाव करणार नाही. आई तिच्यासारखंच पूर्ण तिकीट काढेल. असं तिला नेहमी वाटायचं. कालच्याच दिवसाचं चित्र तिच्या डोळ्यापुढं आलं.

ताईने छान ड्रेस घातला होता. कानातले-गळ्यातले यांचा थोट-माट केला होता. मीनूने नुसतं “कुठे जातेस?” असं विचारलं तर म्हणते कशी, “तुला काय करायचंय? तू अजून लहान आहेस. लहान मुलांनी मोठ्यांना प्रश्न विचारू नयेत. जा अभ्यास कर.” बिचारी मीनू लहानपणाचे ओझे डोक्यावर घेऊन हिरमुसली होऊन अभ्यासाला बसली. तेवढ्यात ताईच्या मैत्रिणी आल्या आणि त्यांनी ‘बागेत चलतेस का?’ असे विचारले. आपली मीनू तर एका पायावर

मी मोठी झाले

कु. अमृता गंगातीरकर
इ. ७ वी, नाशिक

तयार. पण आई म्हणाली, “अगं, मीनू लहान आहे अजून. नाही येणार ती. तू जा गं ताई.” मीनूला अस्सा राग आला म्हणून सांगू.

तेवढ्यात स्टॉप आला. आणि मीनू भनावर आली. मावशीच्या घरीदेखील दोन तिच्यापेक्षा मोठेच ‘दादा’ होते. पण तिच्या मामाची मुले देखील येणार होती. ती मात्र तिच्यापेक्षा लहान होती. अगदी आतुरतेने मीनू मावशीच्या घरी जायला चालू लागली.

‘ताई, ताई’ असे म्हणत मामाचा मुलगा तिच्याजवळ धावत आला. ‘ताई’ या शब्दाची मुळीच सवय नसल्याने तिने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले. पण तो तिच्याकडेच येत आहे हे पाहताच मीनूच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. आज पहिल्यांदा कुणीतरी तिला ‘ताई’ म्हटले होते. ती खूप खूष झाली. मीनू ‘ताईने’ मग आपल्या ‘छोट्या’ भावाला कडेवर घेतले आणि ती दोघं भावंडं मावशीच्या घराच्या पायऱ्या मजेत चढू लागली.

बोलिल्या बोल विसरो नये, प्रसंगी सामर्थ्य चुको नये। केऱ्याविण निखंडु नये, पुढिलांसी कदा।

३९

छात्र प्रबोधनद्वारा होणाऱ्या मेळाव्यांमध्ये आवर्जून सहभागी व्हा!

तुम्हाला माहीत आहे का? वर्ष ५ अंक २ मधील उर्वरित प्रश्नांची उत्तरे

प्र. ३ रा - अॅटर्नी जनरल हे पद काय आहे? त्यांच्या जवळ कोणते अधिकार असतात? या प्रश्नाचे उत्तर मागील अंकात दिले होते त्यामध्ये अॅटर्नी जनरल यांच्या अधिकारांबाबतची माहिती चुकीची दिली गेली त्याबद्दल क्षमस्व. म्हणून त्याच प्रश्नाचे उत्तर देत आहोत.

उत्तर : अॅटर्नी जनरल म्हणजे भारताचा सर्वोच्च प्रमुख सहकारी वकील. अॅटर्नी जनरलची नेमणूक राष्ट्रपती करतो व त्याला पदावरून दूर करण्याचा अधिकार देखील राष्ट्रपतींना आहे.

१. अॅटर्नी जनरल कोणत्याही कायदेशीर बाबतीत सरकारला अथवा राष्ट्रपतींना सल्ला देतो.

२. तो लोकसभा व राज्यसभा या दोन्ही सभागृहात आपले म्हणणे मांडू शकतो पण त्याला सभागृहात मत देण्याचा अधिकार नाही. (i.e. he has a right of audience) ३. अॅटर्नी जनरल हा सर्वोच्च न्यायालयात व उच्च न्यायालयात सरकारतर्फे म्हणणे मांडतो.

प्र. ४ हॉटेलमध्ये काही प्रकार असतात. 1Star, 2Star पासून ते 5Star Hotel पर्यंत पण Star हे कशावरती ठरवितात? Star प्रमाणे हॉटेलमधील सुविधांमध्ये काय फरक असतो?

उत्तर : आपल्याला दैनंदिन जीवनामध्ये सुपरिचित अशा 1Star ते पर्यंत 5Star च्या या Star Grade, Indian Tourism Department ठरविते. या ग्रेड प्रथम कशा ठरतात ते पाहू.

सिंगलस्टार - या हॉटेलमध्ये जेवणाची उत्तम सोय, उत्तम आसनव्यवस्था असलेले 'काफी-शॉप' असते. आतील आसनव्यवस्था वातानुकूलित असते, ग्राहकांना नेटकी, वाढपी सेवा व स्वच्छ कामगार असतात ती सिंगलस्टार प्रकारात मोडतात.

डबलस्टार - वातानुकूलित रेस्टॉरंटसह सभा/बैठकांसाठी प्रशस्त असा वातानुकूलित हॉल असतो. विश्रामगृहात साधारणपणे चाळीस ते नव्वद स्वतंत्र विश्रामकक्ष असतात. प्रशिक्षित कामगार आणि व्यवस्था असलेल्या त्या हॉटेलमध्ये चोवीस तास सेवा उपलब्ध असते. ती सेकंडस्टारमध्ये मोडतात.

थ्री स्टार - या हॉटेलमध्ये एक विश्रामगृह, एक समारंभासाठी असलेला प्रशस्त हॉल, एक बैठकीसाठीचा सुसज्ज असा हॉल असतो. विश्रामसदनिकेत शंभर ते दोनशे नव्वद एवढे कक्ष असतात. वाहनांच्या पार्किंगची सोय किंवा स्विमिंग पूल ह्यापैकी फक्त एकच सुविधा अशा प्रकारच्या हॉटेलला मिळू शकते.

फोर स्टार - या हॉटेलमध्ये विश्रामगृह अतिरिक्त व सर्व सोयीयुक्त रिसेप्शन हॉल, तीनशे चारशे सदनिकांमध्ये राहण्याची उत्तम सोय, प्रशिक्षित व ड्रेस्ड स्टाफ, पार्किंगची सोय, खाण्याच्या पदार्थांची उत्तम सेवा. दूरध्वनी व इनडोअर सर्व्हिसेस अशा सुविधा मिळू शकतात.

फाईव्ह स्टार - संपूर्णतः वातानुकूलित अशी ही हॉटेलस असतात. सगळ्या हॉटेलभर जमीन सुंदर गालिचाने आच्छादलेली असते. सुसज्ज असे Shopping Centre, Health Club, Swimming Tank, वातानुकूलित श्रमपरिहार कक्ष, उत्तम दर्जाचे अन्नपदार्थ, शाकाहारी, मांसाहारी Fastfood, वर्दीतील सेवकवर्ग, उंची व महागडी सजावट, चोवीस तास सेवा, कॅन्टिनच्या हाताखाली स्वयंपाकघराची देखरेख, प्रत्येक खोलीत फोन, A/C उपलब्ध असतो. मद्यालय, Parking व्यवस्था, सुरक्षा पथक, व्यक्तिगत सुरक्षा, लॉन्ड्री, व्हिडिओ इत्यादी व्यक्तिगत सुविधा या हॉटेलमध्ये पुरविल्या जातात.

□ □

४० दाहि दिशा उजळू दे खुलवू दे नभा, ज्ञानाची मम हृदयी फांकू दे प्रभा.

ड. १० वी अभ्यास मार्गदर्शन पुस्तिका किंमत रु. १०/- छात्र प्रबोधन प्रकाशन.

कुणी हसायचंच नाही

- गणेश दिघे

स्थळ : अक्कलाबादनरेश चक्रमादित्य महाराजांची राजसभा. मध्यभागी सिंहासन. बाजूला काही आसने. प्रधान दुलक्या मारताहेत आणि सेनापती स्वेटर उसवत आहेत. एक सेवक हातात भाला घेऊन फेऱ्या मारतो आहे.

पहिला : (फेऱ्या मारीत) कुठं गेला हा उपटसुंभ? कुठे गेला..... अरे उपटसुंभीSS उपटसुंभSS (दुसरा सेवक धांदलीत प्रवेश करतो)

दुसरा : काय रे असा उपटसुंभासारखा काय ओरडतोएस माझ्या नावानं?

प.से. : बरं ते जावू दे. आज आपल्या महाराजांची सभा होती ना?

दु.से. : आहे ना! पण महाराज कुठे आहेत? (एवढ्याच प्रतिहारी प्रवेश करतो)

प्रतिहारी : आSS बदब, बाSSS मुलाहिजा (थांबून, स्वगत: काही तरी चुकलं वाटतं?) बाSS आबद, बाSS मुलाहिजा होSSS शियाSSरSS राजाधिराज महाराज, पुण्यग्रंथ, जनता कैवारी, खात आवळा सुपारी, भर दुपारी, छत्रिय कुलावतंस गर्भ श्रीमंत, बुद्धिवंत, किर्तीवंत, कृपावंत, भगवंत, संत महंत, हनुमंत, जांबूवंत, पंताधिपंत, श्रीमंत राजाधिराज चक्रमादित्य महाराज एस.एस.सी., जी.जी.पी. म्हणजे घरच्या घरी पास, येत आहेत होSS हुईशाSSर.... सावधान..... निSS गाह रखोSS..... आसते कदम आसते कदम (महाराज येतात. सर्वजण महाराजांचा त्रिवार जयजयकार करतात. महाराज स्थानापन्न होतात.)

महाराज : सिटडॉन मंडळी.... सिट डॉन!

काय सेनापती कशी आहे शिमेवर हालचाल?

सेनापती : (हातातील पांढऱ्या कबुतराचे कटआऊट कुरवाळीत) झॅक! एकदम झॅक! आपल्या सीमेवर पिनड्रॉप सायलेन्स आहे महाराज, होतात अधूनमधून हल्ले पलिकडच्या राष्ट्राकडून, म्हणून काय आपण लगेच त्यांच्यावर हल्ला करायचा? छे! छे! मग त्यांच्यात आणि आपल्यात फरक काय?

महाराज : ते हल्ला करतात पण मग तुम्ही काय करता?

सेनापती : नेहमीसारखंच! पलीकडच्या राष्ट्राचा धिक्कार करून त्यांना गंभीर इशारा देतो!

महाराज : मग पुढ काय होतं?

सेनापती : काय होणार? करतात बापुडे पुन्हा दोन तीन वेळा हल्ला! आम्ही पुन्हा गंभीर इशारा देतो. अगदी कडक शब्दात. हो, आपले शे-दीडशे सैनिक मारले त्यांनी. सरते शेवटी आपल्या कडक इशाऱ्यांना कंटाळून त्यांनीच हल्ले थांबविलेत आणि म्हणून सीमेवर शांती आहे.

महाराज : हुत्तमSS हुत्तम! अति हुत्तम!! बरं प्रधानजी राज्याची अंतर्गत परिस्थिती

देव तुझ्यात माझ्यात, दे नांदतो साऱ्या जगात । देव आकाशी, तेज देवाचे पंचभुतात ॥ ४१

प्रकल्प करण्यासाठी जरूर वाचा 'नावीन्यपूर्ण प्रकल्प कसे करावेत?' ज्ञान प्रबोधिनी प्रकाशन.

काय आहे?

प्रधानजी : हुत्तम! हुत्तम आहे महाराज! प्रगतीचा आलेख वर्-वर्-वर्-वर् चढतच चालला आहे. श्रीमंत अधिक श्रीमंत, गरीब खूप कष्ट करूनही अधिक गरीब होताहेत. महागाई रोज वाढते आहे. लोकसंख्या वाढते आहे. नगरसेवक आमदार होऊ लागलेत, शिपाई शिक्षणमहर्षी होऊ लागलेत, राज्यात प्रगतीचा पतंग गगनाला गवसणी घालतो आहे.

महाराज : बरं भ्रष्टाचाराची स्थिती कशी आहे?

सर्वजण : आम्ही भ्रष्टाचाराच्या विरोधात आहोत. आमच्यापैकी कुणीही 'थोडासा' भ्रष्टाचार केला नाही. थोडाच भ्रष्टाचार कारणे हे चुकीचे आहे, अशोभनीय आहे!

दु.से. : आता पैशात नाही रुपयात बोला. हजारत बोला. लाखात बोला. कोटीत बोला अन 'पेटीत' बोला.

सर्वजण : महाराज आम्ही थोडासाच भ्रष्टाचार करण्याचं सोडून दिलां आहे!

महाराज : ते राहू द्या! नुकताच मी परदेश दौऱ्यावरून परतलो. अहाहा काय तो देश! काय त्या बिल्डिंगा! काय ते रस्ते, काय त्या गाड्या!.....

सेनापती : महाराज

महाराज : काय?

सेवक : बाहेर एक शेतकरी आलाय.

महाराज : कोण आहे रे तिकडं.

(एक सेवक घाईघाईने येतो.)

सेवक ३ : हुकूम महाराज!

महाराज : जा! शेतकऱ्याला सांग, 'तुला राजाधिराज चक्रमादित्य महाराज.

एस.एस.सी., जी.जी.पी. यांनी आत बोलाविले आहे. आणि हो त्याला नेहमीच्या सूचना दे म्हणजे झालं!

सेवक ३ : जी महाराज. (जातो. येताना एका शेतकऱ्याला घेऊन येता येता) ऐक आपले महाराज बाहिर आहेत. जरा मोठ्यानं बोला, आणि आपले महाराज 'लुकिंग लंडन स्पिकिंग टोकिओ' आहेत.

शेतकरी : म्हंजी

सेवक ३ : अरे वेड्या म्हणजे आपले महाराज चकणे आहेत ते तिकडे कोपऱ्यात बघत असतात आणि इकडच्या माणसाबरोबर बोलत असतात.

शेतकरी : आँ?

सेवक ३ : असा आपला गैरसमज होतो. पण महाराज आपल्याकडेच बघत असतात.

शेतकरी : आस्सं व्हयं!

सेवक ३ : आस्संच! बरे चल काढ वीस रूपये!

शेतकरी : ई 55 स रुपयं ? कशाचं सायेब?

सेवक ३ : कन्सल्टिंग फी! ती दिल्याशिवाय मी महाराजांची अन तुझी भेट होऊ देणार नाही.

शेतकरी : अहो सेवकसाहेब मी अगोदरच भिकारी-दरिद्री दुःखी.... माझ्याकडं कुटून येणार एवढं पैसे?

सेवक ३ : मग महाराज काय तुला भेटत नाहीत!

शेतकरी : असं कसं म्हणता सायेब. हे आंगडं तेवढ उरलंय माझ्याकडं. तेवढं घ्या. पर मला आत सोडा!

सेवक ३ : ठीक आहे. आता आग्रहच

करतो आहेस तर घेतो बुवा तुझा शर्ट काढ. (शेतकरी लाजत शर्ट काढून देतो सेवक त्याला महाराजांसमोर आणतो.)

सेवक : महाराजांचा जयजयकार असो!

महाराज : कोण रे हा? आणि असा उघडा का?

शेतकरी : महाराज मी नामा शेतकरी अन माझ आंगडं ह्या सेवकानं काढून घेतलं.

महाराज : (रागाने) सेवकाऽऽ हा काय प्रकार आहे?

सेवक : त त ...प... प त्याचं काय आहे महाराज, ह्याचा शर्ट फारच खराब झाला होता. तेव्हा म्हटलं जरा ड्रायक्लिन करूनच द्यावा. तसल्या मळक्या कपड्यात त्याला तुमच्या समोर उभं करायचं म्हणजे तुमचा अपमानच की!

महाराज : शाब्बास! सेवका तुझ्या स्वामी निष्ठेवर मी प्रचंड खूष झालो आहे. हा घे मोत्याचा हार, बक्षिसी म्हणून (गळ्यातील हार काढून देतात.) हं बोला नामा.

शेतकरी : महाराज मी गरीब शेतकरी. पसाभर जमीन त्यात मूठभर पिकणार. खायला मातुर दहा तोंडं. दुष्काळात गाई-गुरे, आई-वडील, मुलेबाळे अन्नान्न करून मेली. चोपदारांनी लुटून नेलं. कुणाकडं उधारउसण्यासाठी गेलं तर अपमान करत्यात, हसत्यात, हाकलून देत्यात.

महाराज : अरेरे! आमच्या राज्यातल्या शेतकऱ्यांवर दुःखाचा एवढा मोठा डोंगर कोसळला आणि आम्हाला त्याची अजिबात कल्पना नसावी! हे दुःख पाहून माझे अंतःकरण (रडूच कोसळते) फाट.... फाट... फटक... फाटले आहे. दूस दूस दूऽऽऽऽऽ

प्रतिहारी : महाराजांना रडू कोसळले आहे होऽऽऽ (सर्व रडू लागतात.)

महाराज : मी तुझ्या दुःखात सहभागी आहे. आत्ताच तुझं दुःख कमी करतो.

प्रधानजी आत्ताच्या आत्ता ह्या शेतकऱ्याला आपल्या तिजोरीतून सोन्याचे चार हंडे, भरपूर वस्त्रे, अलंकार, पक्वान्ने, एक विहीर, दहा बैल, आणि दोन म्हातारे आईवडील एवढे सगळे देऊन टाका!

शेतकरी : नको महाराज नको! ह्या पैकी काही नको! फक्त दुःखी माणसाला हसण्याची जी प्रवृत्ती आपल्या प्रजेत आहे ती नष्ट करावी एवढीच मागणी आहे.

महाराज : हात्तिच्या एवढेच ना! मग करू की इलाज! प्रधानजीऽऽ आत्ताच्या आता सगळ्या जनतेनं एकमेकांच्या दुःखात सहभागी झालं पाहिजे म्हणून सर्वांनी रडत रडतच आपसात बोललं पाहिजे. जो कोणी राजाज्ञा मोडील त्यास प्रथम कड्यावरून लोटून द्यावे. नंतर त्यास हात्तिच्या पायाखाली देऊन फासावर लटकवावे. शेवटी त्याचे हात-पाय तोडून त्याच्याकडून राजाज्ञा मोडणार नाही असं लिहून घ्यावं.

प्रधानजी : जशी आज्ञा महाराज..... आत्ताच दवंडी पिटतो. (अंधार)

प्रवेश दुसरा

(रंगमंचावर प्रकाश, दवंडीवाला येतो)
दवंडीवाला : एका हो एका.... आजपासून समद्यांनी रडत बोलण्याचा धरा ठेका. जो कोणी रडणार नाही, त्यावर येईल प्रसंग बाका. राजाज्ञा मोडील त्याला शिक्षा देहदंडाची, बोलणी समाद्यांनी रडत रडतच करायची....एका हो एका....

माणूस आहे जगात केवळ माणसास आधार, ज्योत विवेकाची होऊन दूर करू अंधार. ४३

कल्पनाशक्ती वाढविण्यासाठी 'कल्पक बनू या' अवश्य वाचा ज्ञान प्रबोधिनी प्रकाशन

डिस्काऊंट दिलय.

दु.से.: बघ, ते डिस्काऊंट देऊन त्या बिचाऱ्याच्या दुःखात सहभागी झालेत.

प.से.: (थांबून) ऐक हे गाणे ऐक. (कान देऊन ऐकतात. पडद्यामागून एका सुरात रडगाणे... 'आनंदी आनंद गडे, नंतर घटेचा आवाज)

प.से.: अरे शाळा सुटली वाटते. तो बघ आपल्या बाळू शेतकऱ्याचा मुलगा पांडू! इकडेच येतोय.

दु.से. : बघू या काय घरच्या गमती सांगतो ते! (विंगेकडे तोंड करून) येऽऽऽ शुक्रऽऽशुक्रऽऽ (विंगेतून पांडू येतो.)

पांडू : काय रे आणि कोण तुम्ही?

प.से. : ए मुला, रडत रडत बोल महाराजांचा हुकूम आहे.

पांडू : हुकूम गेला चुलीत. मी रडणार नाही.

दु.से. : अरे वा! शिक्षा माहीत आहे ना तुला राजद्रोहाची?

पांडू : हो तर?

दोघे : मग? तरीसुद्धा!

पांडू : नाहीतर काय. अरे झोपेतून उठलं की रडतच उठावं, आई-बाबांची रडरड, मित्रांकडे, शाळेत पण तेच. हँऽऽ जो बघावा तो रडतोय आणि तेही रडण्याचं नाटकच करतोय.

प.से.: अरे एकमेकांच्या दुःखात सहभागी व्हावे म्हणून तर महाराजांनी हा रडण्यात बोलण्याचा हुकूम काढला.

पांडू : अरे नुसत रडूनच का एकमेकांच्या दुःखात सहभागी होता येतं?

दु.से. : तू म्हणतोस ते खरं आहे. अरे रडणं हा दिखाउपणा झाला. मनातूनच

तशी कणव जन्माला यायला हवी.

पांडू : कळतं ना हे? मग का सांगत नाही महाराजांना तुम्ही हे?

दु.से. : अरे जर का आम्ही राजांजैविरुद्ध बोललो तर महाराज आमची गाढवावरून धिंड काढतील, जीव ही घेतील. काय बिशाद आहे आमची महाराजांसमोर बोलण्याची!

प.से. : अरे आम्हीसुद्धा तुझ्यासारखेच ह्या रडण्याच्या प्रकाराने अगदी कंटाळून गेलोय. ह्यावर आता कोणी जहाल इलाज करीत नाही तोपर्यंत हे असंच चालणार....

पांडू : माझ्याकडे एक इलाज आहे.

दोघे से.: काय इलाज आहे! कोणता? (रंगमंचावर अंधार होतो. शिंग वाजते. नंतर प्रकाश, रंगमंचावर प्रतिहारी)

प्रतिहारी : आऽऽ बदबऽऽ मुऽऽ बालाहिजा. (मागच्या प्रमाणेच वर्दी देतो. महाराज येतात.)

महाराज : (रडत) मग कशी हालहवाल आहे आपल्या राज्यात.

प्रतिहारी : हुत्तम! आहे. (एवढ्यात नावडती राणी आत येते त्या बरोबर राजा नाक मुरडतो.)

प्रतिहारी : नावडत्या महाराणींचा जयजयकार असो.

ना.राणी : (रडत) महाराज कळविण्यास अत्यंत वाईट वाटते.

महाराज : अहो पण दुःखद प्रसंग कोणता ते तरी सांगाल काय?

ना.राणी : अगं दासीऽऽ महाराजांना भरपूर शोक झाल्यांना माझ्यासाठी चांगलं केशर बदाम टाकलेलं भरपूर दूध घेऊन ये हो!

महाराज : (अस्वस्थ होऊन) कुणी मला

सांगेल काय, माझ्यावर दुःखाचा कोणता प्रसंग कोसळलाय ते? (रागाने) नावडती राणीसाहेब!

ना.राणी : (गळा काढून) मी आपल्या दुःखात सहभागी आहे.

महाराज : (अति अस्वस्थ होऊन) प्रधानजीSS (प्रधानजी सफरचंद खात येतात)

प्रधानजी : महाराजांचा जयजयकार असो. (सफरचंद खात हसत) मी आपल्या दुःखात सहभागी आहे.

महाराज : अरे पण कुणी मला सांगेल काय माझ्यावर कोणते दुःख गुदरले आहे.

प्रधानजी : दुःख फार मोठे आहे महाराज (वळून) सेवकSS अरे जरा खारीक, बदामलाडू आणि दूध घेऊन या बरे! महाराजांच्या बरोबर रडण्यासाठी एक्स्ट्रा एनर्जी नको का मला?

महाराज : (चिडून) अरे अशानं का कुणाच्या दुःखात सहभागी होता येतं?

हे वरवरचं झालं! अर्थशून्य सांत्वन झालं! अरे एखाद्याच्या दुःखात सामील व्हायचं तर मनापासून व्हा. नुसतं रडून भेकूनच का दुसऱ्याच्या दुःखात सामील होता येतं? आता बऱ्या बोलानं सांगता की उडवू मुंडकी एकेकाची.

प्रधानजी : सांगतो महाराज, सांगतो! आपल्या आवडत्या राणीसाहेब निवर्तल्या.

महाराज : म्हणजे काय?

ना.राणी : म्हणजे त्या गेल्या.

महाराज : गेल्या? माहेरी गेल्या की शांपिंगला गेल्या?

प्रधानजी : नाही नाही त्या देवाघरी गेल्या.

महाराज : त्यात काय विशेष ! त्या दररोज सकाळी देवघरात जातात पूजा करतात आणि येताना आम्हाला महाप्रसाद घेऊन येतात.

प्रधानजी : देवाघरी म्हणजे त्यांचं निधन झालं महाराज!

महाराज : राणीसाहेबSS अरे देवा काय

झालं हेऽऽ माझी आवडतीऽऽऽ

सर्वजण : आम्ही आपल्या दुःखात सहभागी आहोत महाराज.....

महाराज : चूऽऽप. एक थेंब काढायचा नाही डोळ्यातून तुम्ही. हे गळे काढणं ताबडतोब बंद! तुमच्या अशा वरवरच्या सांत्वनानं मला दिलास मिळण्याऐवजी उलट मनस्पात झालाय. मी आताच्या आता तुम्हाला सुळावर चढवतो. सेवकऽऽ (एवढ्यात एक शेतकऱ्याचा मुलगा प्रवेशतो.)

पांडू : थांबा महाराज! वरवरच्या सांत्वनासाठी जर सुळावर घ्यायचे झाले तर तुमच्यासकट सगळ्या प्रजेला सुळावर घावे लागेल.

महाराज : ते कसे?

सर्वजण : आपला रडत बोलण्याचा हुकूम महाराज.

महाराज : आम्ही एकवेळ जनतेला माफ करू, पण ह्या दोघांनी, माझे मन दुखावले आहे; ह्यांना तर मी मुळीच तसा सोडणार नाही.

सर्वजण : पण महाराज, आम्ही तुमच्या दुःखात सहभागी आहोत.

(एवढ्यात आवडत्या महाराणी साहेब येतात.)

सेवक : आवडत्या महाराणी साहेबांचा जयजयकार असो.

महाराज : आपण! महाराणी साहेब? आपण तर...

महाराणी : ते आम्ही एक नाटकच केलं होतं. तुमच्या रडत बोलण्याच्या फतव्यानं सगळीकडे कसले स्तोम माजवले. प्रजा त्रासली, सगळ्यांनी माझी भेट घेतली.

आणि ह्या लहानग्यानं इलाज सुचविला आणि आम्ही सर्वांनी तो अंमलात आणला!

महाराज : काय रे पांडू!

पांडू : होय महाराज! लोकांनी तुमच्या दुःखात वरवर सहभागी होण्यानं तुम्हालाही किती त्रास झाला पाहिलंत ना? आता तरी तुमचे डोळे उघडले ना!

महाराज : हो तर अगदी लखव उघडले. प्रधानजी ऽऽ आजपासून पांडूला आमच्या प्रमुख सल्लागारपदी नेमा!

पांडू : पुन्हा चुकलात महाराज! तुम्ही विचार न करता निर्णय घेता ते पहिलं सोडून द्या! प्रथम थोडासा विचार करून मगच निर्णय घ्यावा. अन्यथा असा घोटाळा होतो.

महाराज : अरे व्वा! व्वा! तू तर खरंचच हुशार आहेस. माझे डोळे आता अगदी टक्क उघडले. प्रधानजी, आताच्या आता राज्यात कुणी हसायचंच नाही हा आमचा हुकूम रद्द झाल्याची दवंडी द्या! आणि इथून पुढे सगळ्यांनी हसतखेळत राहायचं रडायच्या वेळी रडायचं, हसायच्या वेळी हसायचं, एकमेकांच्या सुखदुःखात मनापासून सामील व्हायचं आणि सुखानं नांदायचं हेही सांगून टाका. आता आम्ही विश्रांतीला जातो.

सर्वजण : अमुच्या चक्रमादित्य महाराजांचचा विजय असो....
(पडदा)

□ □

गणेश दिघे

१३७, प्रेरणा प्रतिष्ठान, रामनगर,
चिंचवड, पुणे १९.

पेंगतो इथे हा निंब अजून खुशाल, घेऊन धुक्याची अंगावर मृदु शाल.

४७

गाणं म्हणत जगण्यासाठी अन् फुलासारखं फुलण्यासाठी हवं छात्र प्रबोधन हाती.

जानेवारी, फेब्रुवारी महिन्यांत छात्र प्रबोधनच्या सभासदांचे मेळावे पुढीलप्रमाणे होतील.

महिना

ठिकाण (कंसातील आकडे दिनांक दर्शवितात.)

- जानेवारी** : सातारा (१) वाई (२) नगर (४) सांगली (५,६) विटा (७) बोरीवली (१०) पार्ले (१-११) डोंबिवली (१२) ठाणे (१३) पनवेल (१४) कर्जत-पेण (१५) अलिबाग (१६) धुळे (१८,१९) अमळनेर, चोपडा (२०) जळगाव (२१, २२) नंदुरबार (२३) मालेगाव (२४) नाशिक (२५, २६)
- फेब्रुवारी** : बीड (१३) माजलगाव (१४) परभणी (१५) नांदेड (१६, १७) लातूर (१८) उस्मानाबाद (१९) कुर्डुवाडी, बार्शी (२०)

या मेळाव्यातून आपल्या कल्पनाशक्तीला वाव असणारे खेळ, गटचर्चा, गटकार्य, संपादकांबरोबर छात्र प्रबोधनसंबंधी गप्पा इ. कार्यक्रम असतील. आपल्या गावी होणाऱ्या मेळाव्यात जास्तीत जास्त संख्येने उपस्थित राहून संधीचा लाभ घ्यावा.

आपल्या गावात एप्रिलमध्ये शिबिर व्हावे असे आपणास वाटते का?

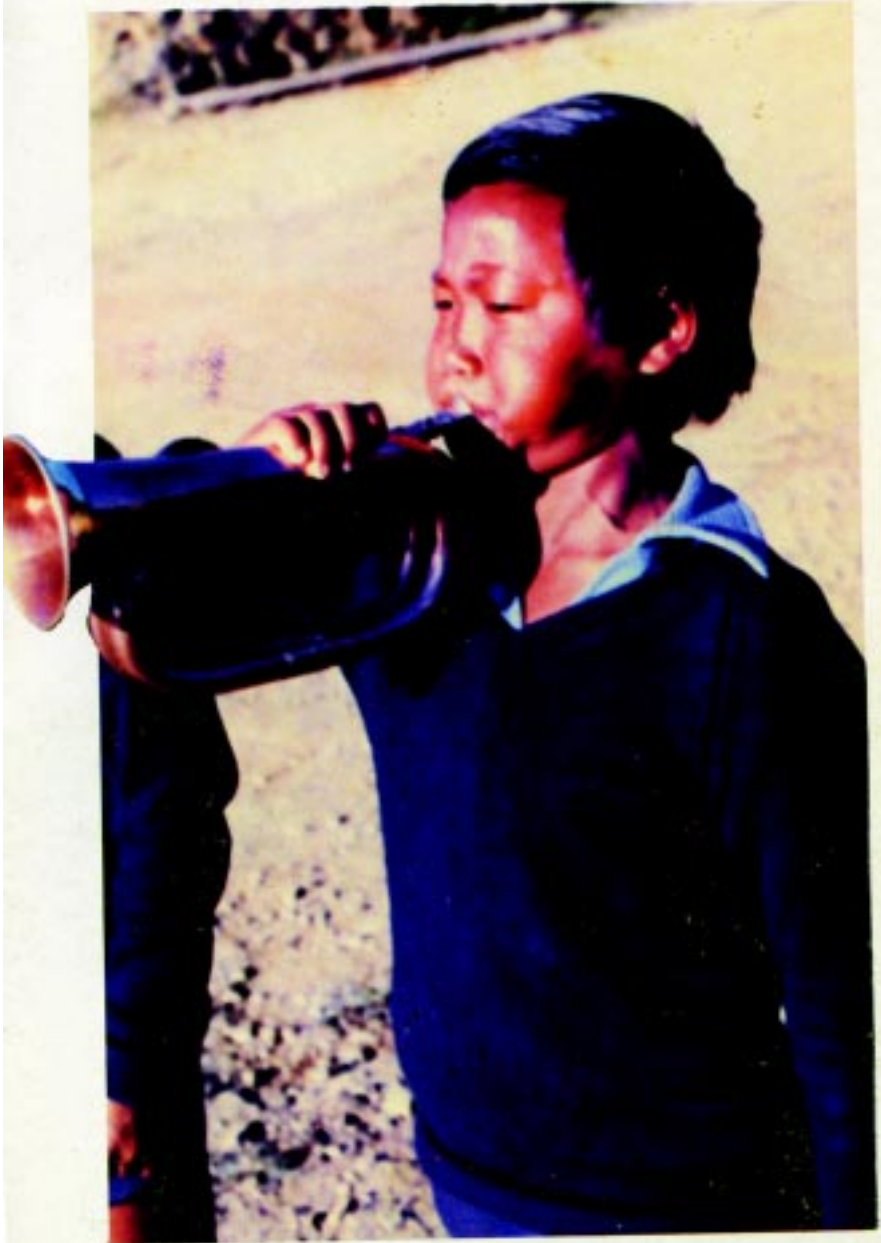
एप्रिल मे महिन्यात छात्र प्रबोधनद्वारा विविध गावांना व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिरे आयोजित केली जातील. आपल्या गावी असे शिबिर व्हावे असे आपणास वाटत असल्यास ३१ जानेवारी १७ पर्यंत मुख्य कार्यालयात पत्राने संपर्क साधावा. आपल्या प्रतिसादाचा विचार करून शिबिरांची निश्चिती केली जाईल.

‘छात्र प्रबोधन’ ची स्थानिक कार्यालये

- निगडी** - १) ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालय, पेट क्र. २५, निगडी, पुणे ४४. ☎ ८४३८०
- सोलापूर** - ज्ञान प्रबोधिनी, बाल विकास मंदिर, डफरिन चौक, सोलापूर. ☎ २५७८२
- सातारा** - १) श्री. सतीश कुलकर्णी, प्लॉट नं. ५१ सर्व्हे नं. ३२०/१अ अंजली कॉलनी, कंजें तर्फ. ☎ ५०५०४
- सांगली** - १) श्री. शैलेंद्र केळकर, ६९२ गावभाग, खाडिलकर गल्ली. ☎ ३३१३८२
- कोल्हापूर** - १) डॉ. शुभांगी कुलकर्णी, आशीर्वाद हॉस्पिटल, बिनखांबी गणेश मंदिराजवळ ☎ ५२१५३४
- इचलकरंजी** - श्री. विनायक गट्टे, वॉर्ड नं. ५, घर नं. ६७ अ, झेंडा चौक, इचलकरंजी ☎ ४२४००८
- नाशिक** - १) सौ. साधना गाडगीळ, रामकृष्ण धाम, श्रीरामवाडी, म. गांधी रस्ता. ☎ ५७४८३०
- ठाणे** - १) डॉ. अजित दातार, बी २० अहिल्या सोसा. घंटाळी रस्ता, ठाणे (प.) ☎ ५४२१०८७
- डोंबिवली** - सौ. ज्योती औटी, ३-श्री बिल्डींग, टिळकनगर हायस्कूल जवळ, डोंबिवली (पू.) ☎ ४७४१३९
- रत्नागिरी** - सौ. अंजली कार्लेकर, लक्ष्मीबाई लिमये चाळ, जोशी पाळंद. ☎ २०७२४
- धुळे** - सौ. उषा पाठक, धुळे अर्बन बँक, गरूड बाग, धुळे
- चाळीसगाव** - श्री. विचुरकर, मुख्याध्यापक, तात्या सामंत माध्यमिक विद्यालय, चाळीसगाव
- परभणी** - श्री. दिलीप रेके, ‘पारस’ नाथनगर, परभणी
- लातूर** - डॉ. अरुण देवधर, विद्यानगर, विवेकानंद रुग्णालय, लातूर. ☎ ४२६१४
- औरंगाबाद** - १) सौ. स्वाती पळसकर, सनी कॉर्नर, दुसरा मजला, पैठण गेट. ☎ २३३२६

हे मासिक ज्ञान प्रबोधिनी या संस्थेच्या मालकीचे असून राष्ट्रीय सौर ९ पौष, शके १९१८, ३० डिसेंबर १९९६ या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, पुणे येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथून प्रसिद्ध केले आहे.

छायाचित्रास शीर्षक देऊन चार ओळीत काव्यमय घोषवाक्य लिहून पाठवा.
सर्वोत्कृष्ट प्रवेशिकेला पारितोषिक दिले जाईल.

हो रही हैं आरती

मातृमंदिरमें चलो प्रिय हो रही है आरती॥१॥

शंखध्वनी उठने लगी है दीपकी लौ भी जगी है
आज करुणा लिये वीणा स्वयं ही झंकारती॥१॥

मूर्ति माँकी शांत है वरदायिनी स्मितशालिनी
अन्नपूर्णा और लक्ष्मी ज्ञानदा यह भारती॥२॥

मूर्तिमें उसके परे भी निखिल-जीवन-व्यापिनी
देशजननी रूपमेंही विद्यजननी दीखती॥३॥

मंदिरांगण भक्त आये धर्मरक्षक वीर आये
प्राणधुन गंभीर उनकी गर्भगृहमें गूँजती ॥४॥

तत्त्वदर्शी है ऋषिवर राष्ट्रद्रष्टा संत भी है,
भक्तजनके जलधिकी लहरें हमें ललकारती ॥५॥

संपर्क पत्ता :

संपादक, छात्र प्रबोधन

ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ,

पुणे ४११ ०३० ☎ ४७७६९१

कार्यालयाची वेळ : स. १० ते संध्या. ७

या अंकाची किंमत : रु. ८/-

वार्षिक वर्गणी : रुपये १००/-

प्रकाशन दिनांक : राष्ट्रीय सौर ९ माघ, शके १९९८

३० डिसेंबर १९९६